

73

Atatürk'ü Özleyiş I

Rüşen Eşref Ünaydın

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağanıdır.
Parayla satılmaz.

**Nurur UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından
hazırlanmıştır.**

**Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yenigün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Kasım 1998**

ATATÜRK'Ü ÖZLEYİŞ I

RUŞEN EŞREF ÜNAYDIN

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

24 Mayıs 1918

Her Şeye raĒmen muhakkakaa bir nûra doĒru yûrûmekteyiz. Bende bu imanı yaŒatan kuvvet, yalınız, aziz memleket ve milletim hakkındaki pâyansız muhabbetim deĒil, bugûnûn karanlıkları, ahlaksızlıkları, Œarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkile ziya serpmeĒe ve aramaĒa alıŒan bir gençlik gördûĒûmdûr. İŒte, azizim RuŒen EŒref Bey, sizi, ben, bu mubarek hizbin tabii âzâsından görûyorum. Gûn geçtikçe daha mûhim hizmetlerinize intizar ediyorum. Bugûnden ziyade yarınların Œûkran ve ŒâpâŒına namzed olan sizi bugûnden tanıyabilmekle memnunum.

M. Kemal

(Resmin ûstûndeki ithaf yazısı)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Hatıra Defterinden Notlar: Resmi	13
NİŞANI	36
ÖZLEYİŞ	43
O, kimse ile kıyaslanamaz	47
Zarif bir nükte	47
Mahabbet vardır, merhamet yoktur	48
Ölüm Allah'ın emri; ayrılık olmasaydı	50
Kadere meydan okuyan adam	53
Uyanmaz uykudan cânan, uyanmaz	56
Ne mutlu Atatürk'ü olan millete	58
Hızı	60
Hızının her konduğu yer anıt	61
Çankaya	62
Sakarya zaferinden dönüşünde	64
Hamlelerinden önceki bir âdeti	67
Ankara'nın üç tepesi	70
Çankaya'da ilk yıl	70
Çankaya bağlarına geliş, gidiş	74
Bağevleri	75
Baharı, yazı	81
Mehtapları	83
Güz'ü	93
Mustafa Kemal'in yanında Ruşen Eşref Ünaydın ..	98
Geceler	98
Güz sonları	103

ÖNSÖZ

Tarih, bildiğini söyler; hatıra gördüğünü... Tarih belge ister; hatıra bilgi... Bilgi, yapmaktan, etmekten, görmekten işitmekten doğar; belge, yapılanı, edileni, görüleni, işitileni yazmaktan...

Sunduğum yapraklar belge mi olurlar? Bilgi mi kalırlar? Kestiremiyorum... Onlarda ne bir askeri hareket gelişmesini meslekçe anlatma yetkisi var; ne bir tarih hareketinin bilimce sınıflandırılmış düzgünlüğü... Bu yetki, Baş Yapıcı 'nın Erzurum ve Sivas toplanmalarından Kars, İnönü, Sakarya, Dumlupınar, Lozan zaferlerine; daha bu yadaki devrimlere kadar olanları bitenleri Kongre kürsülerinden, Millet Meclisi kürsüsünden, halk ve basın buluşmalarından aydınlara ve yığınlara duyurmuş olduğu söylevlerde, Büyük Nutku'nda yayınlamış olduğu hatıralardadır...

Tarih düşünleri, aradıklarını bunların; ondokuz yıllık iç ve dış basın yayınlarına; arşiv dairelerindeki resmi yazıların ordu emir ve tebliğlerinin; Meclis müzakerelerinin ve kararlarının bilim gözü ile tebliğlerinin; Meclis müzakerelerinin ve kararlarının bilim gözü ile incelenmesi, zaman süresine göre elenmesi, konudan yana sıralanması gereken toplamında bulacaklar; Türk bağımsızlık savaş ve devriminin temel dayanakları olarak "Yarın"a bildireceklerdir...

Önemi dünyayı tutmuş olay, başkumandanın kurtarıcı düşüncesinden, yol gösterici buyruğundan hız alan silah arkadaşlarının ve ordularının karşı durulmaz gücü ile bir kaç gün içinde gerçekleşip anıtlaşırken O'nun karargâhında bulunmak bahtına ermişlerden birinin, ayrılış acısı ardınca o günleri anarak, yazıya döktüğü özleyişlerinin de o zamanları düşüncelerde az çok yaşatmaya yarar yerleri olabilirse bu yapraklar, işte sadece onlardır...

Genelkurmay Başkanlığı veya Batı Cephesi Komutanlığı karargâhından, -adını, ne yazık ki şimdi hatırlayamadığım- sevimli bir suvari yüzbaşı, kaç yerde tehlikeye düşerek Afyon Karahisar'dan İzmir'e kadar zafer yürüyüşünün birbirinden kıymetli yüzlerce enstantanesini usançsız bir gayretle işlettiği objektife aldırıştı. İzmir'e varır varmaz da filmlerini hemen developpe etmişti. Odasında bir çamaşır ipine sıra sıra ilıştirmiş, kurutuyordu. Fakat İzmir'in yangını koleksiyonu kül etti. Böylece tarih bir eşsiz belgeden oldu...

Günlük gazete sayfalarında üç dört yıldır solmuş, kalmış bu yapraklar da, kim bilir, belki yıllarca müddet daha oralarda unutulur yatar; belki de zamanın tozları altında büsbütün erir giderdi; eğer Hasan-Âli Yücel'in kültür kıymeti bilir ilgisi ve Türkiye İş Bankası'nın "Atatürk ve Devrim" yayınlarının kadir bilir teşebbüsü olmasaydı...

Atatürk'ün dehasına hayranlığımı bildirsin diye derlediğim bu ufacak hatıra demetini derin saygı ile O'nun Anıt-Kabir'inin ayak ucuna bırakıyorum.

RUŞEN EŞREF ÜNAYDIN

ÖZLEYİŞ

Hatıra defterinden notlar:

RESMÎ*

Atina: 1.II.1939

Beyaz mermer ocağın üstünde duran resmine bakıyorum. Gerçek olarak, gözlerimin önünde, O'ndan bu kaldı...

Yanlamasına duran ince bedeni bana, şimdi niçin, kınından çekilmiş bir kılıcı andırır görünüyor? Başını yarı çevirip koyu renk kalpağının ağırlığı altında gür kaşlarının yayını gererek titiz ve dalgın bakışları ile yokladığı ufukta neler sezmiştir?..

Bir objektifin önündeki duruşundan çıkan bu manayı, hayatının olayları ile karşılaştırarak düşündükçe, şimdi, içim yana yana ne kadar daha derinden kavıyorum!..

Bu resim, benim hayatımda bir tarihtir. O günden bu yana benliğimi, yaşayışımı kaplamış bir iradenin çağrısıdır.

* İlk bakışta bu yazı, Atatürk'ün Anıt-Kabiri'ne götürüleceği günden başlayıp daha sonraki günlerde yayınladığım hatıraların bir araya getirilmesinden ortaya çıkmış bu bölümdeki konu birliğine uymaz gibi görülebilir. Onu buraya şu tanıklıkta bulunsun diye aldım ki ben hatıralarımı yazmayı daha Atatürk'ün Etnografya Müzesi Kubbesi'nin altına konmasının iki üç ay sonrasından beri tasarlamıştım. Hatıralar, O'nun, elçilikte, her an gözlerimin önünde duran resminden başlayacaktı. O zamanki görevimin aralıksız çalışma ister güdüsü ile ayrılık acısı duyuşumun çalışmalarını ortasında imkân bulabildikçe defterime geçirebil-

Yalnız benim yaşayışımı mı? Milletiminkini de... Sade onunkini de değil... Bu resim, dünyanın Türkiye'yi görüşünü değiştirmiş kudretin tasviridir...

Bu, O'nun yaşayışında da bir tarihtir: Kaderinin uğurlu dönüm noktasında, genç generalin cihan tarihinde anılacak kahraman olmaya ilk eriştiği çağı gösteriyor.

Ömrünün ondan sonraki yirmi yılına, O, asırların ve zekâların kavrayamayacağı enginlikte bir eser sığırdı... Ve bu resme koyduğu iki çatma kılıca benzer imzasını, bütün şimdiki Türkiye'ye, şimşek gibi keskin ve aydınlık çizgilerle koydu...

Ne hızlı o!.. İstilalar önledi. Saldırganlıklar yendi. Tahakkümleri yere serdi. Kökleşmiş kudretleri söküp önüne kattı. Saltanatları dört bir yana savurdu. Yurdunun ordusu mağlup düşmüştü; galip etti. Devleti yıkılmıştı; devlet kurdu... İdaresi bozulmuştu; düzgün etti.. Bağımlıydı; bağımsız etti. Yıkılan devlette hükümlerlik bir tek sülalenindi. Devletin adı onun adı idi... Kurduğu devlette hâkimiyet milletin oldu. Milletin adı devletin adı oldu...

Yurdunda eğitim çapraşıktı; öğretim şaşırıktı!.. Tek öl-

miş olduğum bu notlar, işte o hatıraların ilk yapraklarıdır ki, şimdi bir daha gözden ve elden geçirirken anlıyorum, bu kitabın da ilk sözleri sayılabilirler... Gerçi öteki yazılarla bunun arasında zaman ayrılığı var; fakat konu birliği ve duygusal bütünlüğü aykırılığı yok...

Sağlık durumumun yetersizliği yüzünden Ankara'ya gidip görememiş olduğum ikinci ayrılık töreninden başlayan yazıların öncesi, gözlerimle görmüş olduğum birinci ayrılık töreninden beridir.

R.E.Ü.

çüye getirdi... Ruhlar medreselerde küfleniyordu; kapılarını örttü. Dergâhlarda pintileşiyordu; kapılarını örttü...

Yurdunun erkekleri fes giyiyordu: üzerine kimi abani sarık doluyordu, kimi beyaz, kimi yeşil... Başına kimi sikke geçirmişti, kimi keçe külâh!.. Milliyetlerini alacalı bezlerde sanır olmuşlardı! Beğenmedi; şapka giydirdi... Anlattı ki: baş kılığı dünya işidir; ahret işi değil.. Medeniyette dünya işi başka iştir, iç inanı başka... Politika ile biri ötekine işleyemez...

Yazı sağdan sola yazılırdı; öğrenimi güçtü... Beğenmedi. Soldan sağa yazdı ve yazdırdı; her batılı ve ileri millet gibi...

Anaların, kız kardeşlerin yüzleri siyah peçeliydi; bahtları çarşafı gibi karaydı... Çileleri çoktu, hakları az... Beğenmedi. Yüzlerini açtı, ak etti. Hakta onlara erkeklerle eşitlik sağladı; bahtlarını ak etti...

Milletinin dili üçüzlü gibi olmuştu... Beğenmedi. Arındırdı, bir etti.

Tarihinin çerçevesi daraltılmıştı. Beğenmedi; genişletti.

Tarlaları kara sapan sürüyordu; toprak, gereğince işlenmiyordu... Eziyeti çoktu; vergisi çok; verimi az!.. Beğenmedi... Âşârı kaldırdı. Sürümünü tekerlekli pulluğa, işler makineye, bol verime yöneltti...

Yollar uzundu, yapımları kötü; kâğıtlar yavaş... Beğenmedi. Yolları demir etti; gidişleri hızlı...

El tezgâhı dokumaya ve yel değirmeni öğütmeye yetmiyordu... Beğenmedi. Fabrika ve fabrika kurdu.

Ayrılıklar istemedi; birlikler kurdu. Eskilikler, gerilikler istemedi; yenilikler, ilerilikler kurdu...

Dövüş istemedi; barış kurdu. Düşmanlık istemedi; dostluk kurdu: Kuzey'le, Güney'le, Doğu ile, Batı ile...

Düşüklüğü sevmezdi; güçlü oldu. Haksızlığı sevmezdi; hak gözettili. Hiç bir devlete haksızlık etmedi. Hangi birinden olursa olsun gelebilecek haksızlığı asla kabul etmedi... Kendi devletini en büyük devletten asla aşağı görmedi. Kendi milletini, hiç bir an, dünyanın en onurlu milletinden asla geri, asla güçsüz görmedi, göstermedi.

Ruhlar uyardı; gözler açtı... Bahtsız milletlere baht yolu açtı. Dünyaya örnek gösterdi. İnsanlığa ders verdi... Ve, eyvah, ne çabuk dindi!..

Şimdi, Ankara'da müze kubbesinin altında, ak mermerle al bayrağın arasında yatıyor!..

Aklımızı ve dilimizi bu korkunç gerçeğe nasıl alıştırebiliyoruz!.. Resmine baktıkça şaşırıp kalıyorum: Şimdi kendi, bu resmi kadar bile yok!..

Günlerin maddeden manaya doğru gidişlerini, gözlerim dolu dolu olarak düşünüyorum...

Ne mucizeler göstermiş bir büyük adam kaybettik! Yalnız biz Türkler değil; bütün insanlık!..

Yunan Kralı (*) Atatürk'ü son uğurlayışta kendini başbakanı ile temsil ettiriyordu (**).

Atina'dan yola çıktık. Selanik'in önünden geçtik. Orası şimdi o devlette... Fakat Mustafa Kemal'in dünyaya gözlerini açmış olduğu evi, Selanik anıt edildi; Büyük İskender'in meydanı gibi... Mustafa Kemal'e saygı ve devletine dostluk olsun diye evin mülkiyetini Türklere verdi... Eski düşmanın gönlünde dostluğu doğurabilmiş olmak az büyüklük müdür? Selanik'te hüznün vardı: bayraklar yarıya inmişti... Atatürk'ü andıkça Metaksas'ın gözleri yaşıyordu...

Atatürk'ün dünyaya gözlerini yumduğu İstanbul'un önüne vardık. Yedikule'nin surlarından geçerken gördük ki "Yavuz" Atatürk'ü almış; kara dumanlar savurarak gidiyor... Bulutları örten o dumanlara baktıkça tarihteki "beyaz makremeler"e dolanmış siyah matem çevrelerini düşünüyordum;

Kılsun kebûd câmelerin asuman siyah mürası

aklımda canlanıyordu.

Bir, İstanbul'dan bu hazan içinde şu son gidişine bakıyordum, bir de İstanbul'a zaferden sonraki ilk gelişini anıyordum. Onu Ruhi'nin bir tablosunda gördümdü. O resmin

* Kral Jori II

** General Jan Metaksas

sanat kıymeti nedir? Bilemiyorum; fakat belge değeri şimdi gözümde büyüyor... Onda, bu gelişten, insanların duydukları sevinci tabiatın unsurlarına bile işletircesine belirtmeye çalışmış bir coşkunluk var: Koyu mavi yaz denizinin üstünde beyaz martı gibi süzülen “Ertuğrul”u irili ufaklı gemiler çevrelemişler. Altın ışıklarla, güler yüzlü dalgacılarla ferah veren meltemlerden mest olmuş karşılayanlar, sularda raks eder gibi taşkın bir sevinç içinde ağırladıkları büyük misafiri ortalarına almışlar; mavi Boğazın kıyısına beyaz bulutunu yaslamış. Dolmabahçe Sarayı’na doğru götürüyorlar...

Bu gelen o Türk’tü ki, İstanbul’un denizini üç yıl bulandırıp bunaltmış yabancı devlet donanmalarını o sular-dan uzaklaştırmadan; İstanbul’un sokaklarını üç yıl leke gibi kaplamış türlü renkten yabancı asker kıtalarını “Milli And”ın sınırlarından dışarı atmadan; İstanbul’u Türk eden Fatih’in, Mısır’ı alan Yavuz’un, Mohaç’ı alan Süleyman’ın, Mersiye’yi yazan Bâki’nin, Süleymaniye’yi kuran Sinan’ın, Akdeniz’i sindiren Barbaros’un, Dniyeper’i Volga’ya ulaştırmayı deneyen Sokullu’nun; şeksiz şüphesiz Türk İstanbul toprağına şanlı Türk olarak yerleşmiş bütün Türk başbuğlarının, Türk yapıcılarının, Türk maneviyatının yabancı eli değdirilmez Türk olarak kalmalarını sağlamadan; İstanbul’da Türk’ten başka galip bırakmadan bu yatı o sarayın önüne yanaştırmadı!..

Selanik’te doğmuş halk çocuğı o gün İstanbul’un Dolmabahçesi önünde göklere yükselen bin haklı alkışla yatan indi. Milletini kurtarmış muzaffer başkumandan, devletini yeni anayasaya göre millet egemenliğı temeli üzeri-

ne kurmuş ilk cumhurbaşkanı olarak son hükümdarların sarayına girdi. En haşmetli kubbesinin altında İstanbullulara İstanbul'un vasfını, Türk ruhundaki sevgisinin manasını kasidelerin mısralarından coşkun sözlerle anlattı..

Kubbeyi çınlatan o ses, yeni mana idi.

Güneş vurmuş karlı dağ azametindeki o sarayı bir türlü sevedemedi idi; içinde dünyaya göz yumacağını yıllarca önceden sezmiş imiş gibi!..

En pırıl pırıl ışıldayan engin sofalarından birinde, yemeğine ilk davetlisi bulunduğum akşam, bir ara şakaya getircesine göz kırparak manalı bir gülümseyişle sofradaki misafirlerine dedi idi ki:

- “Ruşen bilir. (Ve Akaretler'deki 76 numarayı kastederek) Ben, zaten öteden beri bu semtte otururdum... Eski evi biraz dar buldum: şimdi buraya naklettim!..”

Ve sonra, keskin gözlerle etrafına bakındı; yaldız nakışlı yüksek tavanı, uçsuz bucaksız dehlizleri göstererek:

- “İnsan mahlûkunun yaşayacağı yerler değildir bu yerler; bilesiniz arkadaşlar!” dedi; bir nevi esef ve ibretle elini hafifçe sofraya vurdu; bir an düşünmeye daldı idi... Mustafa Kemal'in karşısında idik; “Târık İbni Zeyyad” piyesinin değil!..

Tanrı gölgesi sandırılmak inanına göre kurulmuş o muhteşem görenekler yuvasındaki sırmalı, ipekli, aynalı, billurlu genişliklerin böbürlenme vererek gevşetici debdebesine gömülü kalmaktan içi sıkılası olurdu.

O'nun manasına sarayın kabı dar gelirdi.

İkinci akşam, şehirde gene gençliğindeki gibi halk arasına karışıp dolaşmaktan kendini alamazdı... Yanındakilerle çalgılı bahçeler, tanınmış otel taraçalarına giderdi...

Bu çıkışları, görünme hevesinden değildi; hür yaşama-ya bağlı kalma sevgisinden halkla buluşma isteğindendi. Halktan O, balık denizini ve kuş havasını arar gibi hoşlanırdı. Varlığının manasını halkta bulurdu. Halk onun ilhamının kaynağı idi. Kendi, milleti çok severdi. Bu, onun kuvveti idi. Milletin de, onun sağ duyusuna güveni var olduğuna inanı bütündü. Bu, O'nun kudreti idi. Halkla buluşmalarında içten içe kendini dener, milletin ruhunu yoklardı. Kendi ruhunda sessizce pişirip kotarmış olduğu bir yeni düşüncenin nimetini millete sunma çağının geldiğini yanılmadan sezerdi.

Kimi akşam, hiç saraydan çıkmadan da, sofrasındaki misafirlerden mesela Büyükkada'da oturanlara söz arasındadır:

- "Siz yarın, bir beyaz şapka giyin. Onunla köprüden geçin. Onunla vapura binin. Onunla Ada'da herkesin içinde dolaşın. Bakalım ne diyecekler!" derdi.

Gelişigüzel gibi ortaya attığı bu sözden iki üç hafta sonra bir akşam Ankara'ya dönerdi. Orada iki üç gün kalırdı. Oradan da bir sabah erken Kastamonu'ya, İnebolu'ya yolculuk ederdi. Oralarda halka kıyafet nutkunu, şapka nutkunu söylerdi: yeni yasaya temel kurardı. Nasıl ki şapkayı bü-

t n orduya giydirmeden önce, bir ak am  zmir'den Ankara'ya dönerken ilkin kendi yaverlerine ve muhafız alayı subaylarına giydirmi ti.

O'nda o kudret vardı ki, tarihin bir çağına ba lı başına k k olabilecek bir devrimi, bir günlük hayatının tabii ve normal olayları arasında bir ne e anında kendiliğinden   ylece doğuvermi  bir sürpriz biçiminde ortaya atıverirdi: Mesela bir ak am Dolmabahçe Sarayı'ndan Sarayburnu Parkı'na giderdi. Mısırlı muganniyeyi dinlerken Türk harfleri değişimini  stanbul'a haber verirdi. Türk milletininkolay okumaktan, çabuk yazmaktan ve asrın ileriliğine ula maktan  u bu sebeple alıkonmasına artık göz yumulacak zaman kalmadığını halka bildirirse halkın bunu yadırgamayacağını sezerdi. O ne e içinde duyulacak alkı ların onun yüzüne gülmekten değil, düşüncelerini beğenmekten ileri geleceğini en iyi ve en doğru O kestirmişti...

O'nun "ani" ve "fevri" keyif hareketleri yoktu. Uzun uzun önceden d   n lm  , ilerisi gerisi ölçülüp biçilmiş kararlı hareketleri vardı: Yeni harfler komisyonu Sarayburnu nutkundan aylarca önceden beridir Ankara'da kurulmuştu; aylardır da Galatasaray'da, Dolmabahçe Sarayı'nda çalışıyordu...

Kimi geceler, değil birdenbire saraydan, şehirden bile uzakla ırdı. Kahramanlığının hatıraları yaşayan iklimlere açılırdı. Ba ını çevirip mehtaplara bakmazdı, g ne lere bakmazdı; geçen saatleri saymazdı; i inin  lemini tal kate getirirdi: Yorulmadan, uyumadan Tekirdağı'ndan Çanakkale'ye geçerdi. Arıburnu'ndan Anafartalar'a giderdi...

Yurt toprağı, devlet şanı korumak için bir vakitler dövüşmüş ve zafer kazanmış olduğı o diyarlarda şimdi de bir yandan eski yiğitlik hatıralarını yoklarken bir yandan milletin yazısını yenileyip kültürünü dinceltmek için girişeceğı devrim çağının ilk denemelerini açmış olurdu. Böylece zaferinin birinden hız alıp öbürüne yönelirdi.

Dönüşte, harf komisyonunun çalışmalarıyla sürekli ilgisine bir kat daha hız verirdi. Gayretler, sarayın sofra sohbetleri olmaktan çıkardı; İstanbul limanının gemilerinden birinde yeni harflerle, fakat eskileri gibi sağdan sola yazmış “Ayrakas” olurdu; İstanbul’un semtlerinde gece halk okulları olurdu. Kendi de bir gün saraydan çıkar;

*Karadeniz, Karadeniz
Gelen düşman değil, biziz*

türküsünü söylete söylete bir de o semte açılırdı. Nasıl ki millet hareketine başlayacağı zaman da Anadolu topraklarında:

*Güneş ufuktan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar*

türküsünü çağıra çağıra dağlar dereler, iller ve iller aşmıştı!..

Karadeniz’den harf komisyonu üyelerine telsizle se-

lamlar, sevgiler göndermişti: “uzakta da olsam başınızdan, yanınızdan ayrılmıyorum” manasına...

Anadolu içinde geçtiği yollar boyunca taştahatlar önünde elleri, üstü başı tebeşirden bembeyaz; harf öğretmenliği etti idi.

Ankara’da bir kaç gün kalıp gene İstanbul’a dönmüş-tü. O sarayın içine bütün İstanbul yazarlarını, düşünürlerini, basıncılarını, yayıncılarını toplamıştı; onlarla sohbet etmişti; yapılacağı anlatmış, düşüncelerini yoklamış, onlarla oybirliğine varmıştı. Böylece, Büyük Millet Meclisi’nden çıkacak yeni harfler kanununa o yaz daha İstanbul’dan, o saraydan temel kurmuştu.

Her işareti maksat, her sözü mana, her hareketi remzdi. O’ndan önce, eski ananelerin başkenti olmuş güzel İstanbul, O’nun gününde yeni kültür devrimlerinin baş şehri olurdu.

İstanbul’un sarayı onun saltanatgâhı değildi; zaman zaman düşüncelerinin karargâhı idi. O olmayınca birbirine kenetli duran yasakçı saltanat kapıları, O gelince gece gündüz ardına kadar açılırdı. O yokken sadece debdebeli tenteneler gibi parmaklıklar gözüken yerde, O varken ak mermer ve mavi deniz gözükdü. O, halkla buluşmaya saraydan nasıl çıkardı ise halk da O’nunla buluşmaya saraya girerdi. Sarayın kapısından içeri sadece teşrifat âdâbına göre “muâyede”ye kabul edilecek erkan alınır değildi. O devletli maka-

ma hacet ehlinin bütün dilekleri yağardı. Eşiğinden kimse geri çevrilmezdi; muhtacın derdi ne ise dinlenirdi. Gönlü edilsin için elden ne gelirse hiçbiri esirgenmezdi.

Sarayın odaları yerine göre türlü kültür komisyonlarının, müfettişler toplanmalarının, konferansların birer konağı olurdu.

Öyle ki geleni gideni hiç eksik olmayan saraydan bir akşam Boğaziçi'ne gezmeye çıkmak için Sakarya motorunu istetmişti. Yüksekte kalan rıhtımdan motora rahatsız olmadan binsin diye çoğumuz el uzatmıştık. İçeri girer girmez küçük güverteden sarayın nakışlar gibi işlenmiş süt beyaz haşmetli cephesine baktı, sonra bana döndü; kinâyeli bir gülümseme ile:

- “Şurasını bana benzettik a.... Zaten, başka işe yaramaz” dedi idi.

Dış debdebeye aldırılmaz gerçek devrimcinin keskin hükmü!..

Tantanalı boşluklar ne kadar yaldızlı olsalar gözünü doyurmuyordu; güneşli açıklıklar gönlüne hoş gelirdi. Oturacağı ev hesapsız büyüklükte olsun değil, ölçülü çapta olsun isterdi.

Yavaş yavaş o saraydan başka yerlere göç etti. Yalova'da bir köşk kurdurması, Florya'da demir direkler üstüne deniz hamamı gibi tek katlı köşk diktirmesi, hiç şüphesiz ki

İstanbul'un bakımsız kalmış sıcak ve soğuk su kaynaklarının o iki şirin bucağını bayındırlaştırmak, halkın tabiat nimetleri ve su kültürü ile ilgisini çoğaltmak içindi; fakat biraz da, saltanatlı sarayların bir türlü ısınamadığı ağırlığından uzaklaşmak manasına değil mi idi?

O'nun ülküsünün sarayı: Türkiye Büyük Millet Meclisi idi. Ve o meclisin kürsüsünün üstünde altınlı çelikten dökme kılıçlar gibikeskin "talik"le yazılmış: "Hâkimiyet milletindir" sözü idi. O, bu "arsa-i alem"de o düşünce ülkesini fethedip milletinin egemenliğini cihana ispat için at oynattı, kılıç oynattı, kalem oynattı, cihanı yerinden oynattı. O'nun bu düşünce sarayından başını çevirip hayran kalacağı başka saray mı olabilirdi!..

Vaktiyle devlet erkânının çepeçevre saf olup altın tahrîr sırmalı saçağını öptüğü bayramlaşma salonunda O milletinin kadın erkek aydınlarından, yazarlarında, sözlenlelerinden, sazozanı köylülerinden bir kalabalık topladı. Ancak onların, kendi dillerini düşünerek belirttikleri güzel düşüncelerle bayram edildi. O muhteşem salonun gerçek anlamını, ancak yurdun dört bucağından kopup gelmiş millet düşüncelerinin onda mekân tutmasında bulunduğunu gösterdi. O salonun ihtişamını Balkan Konferanslarına, dil kurtaylarına, milletlerarası tarih ve antropoloji kongrelerine ve bilginlerine, tarih sergilerine, yani kültür saltanatına açtı. Kendi oraya artık ancak ayda yılda bir uğrar olmuştı.

Ta hastalığının arttığı zamanlara kadar da güney sınırlarına yakın yerlere geçit töreni yaptırmaya gitti. Denizlerde dolaştı. Yollarda dinlendi; dincelmeye savaştı. Ancak en son demlerinde o saraydaki yatağına girdi...

“Yavuz”da ufkun öbür ucuna doğru çekildiğini göz yaşları ile gördüğümüz önder, dünyaya bu sarayda göz yumunca o salonun kubbesi, yedi gün yedi gece kadını erkeği, genci ihtiyarı, askeri sivili ve koşuşup O’nun zaferden zafere götürdüğü bayrağa sarılı vücudunu hıçkıra hıçkıra tavaf ederek vedalaşmaya gelen bütün İstanbul’un yürekler yakıcı feryadını aksettirir bir matem kehkeşânı (saman-yolu) oldu.

“Yoluna kanlar döküldü” sözünün hayal tabiri değil, gerçek deyimini olduğu o sarayda, o günler, eski başyaverinin kendi yüreğine ateş etmesiyle; vedalaşmak için akın akın gelip etrafında pervane olan mektepliler arasından gül gibi bir kızın ve bir kaç arkadaşının onun kapısı eşiğinde can vermesi ile görüldü. Bunlar bu sarayda hayata gözlerini kapayan halk çocuğunun ayrılık acısına milletin ne yürekten yandığını, gelecek zamanlara duyuracak belgelerdir.

O’nu bir daha karşılayamayacak İstanbul, bedeninden can çekilmiş gibi idi. Sarayın kapısı kapanmıştı; bayrağı inmişti. Caddelerin ışıkları gözlere karanlık görünüyordu. Koskoca şehir boşalmış gibi durgun, bayılmış gibi suskundu...

Ardı sıra İstanbul'un hali işte bu idi.

Anadolu gecesi boyunca ellerinde çıralar, meşaleler, koca Türk milleti, ninesiyle dedesiyle; geliniyle güveyisiyle, çoluğuyla çocuğuyla yollara dökülmüştü: O'nun savaşta giderken, zaferden dönerken her durağında gündüz demeyip, gece demeyip eğleştiği, milleti ile baş başa, yüz yüze konuştuğu yollarda onun son geçişini gözlüyordu... O'nun bir daha bir tatlı bakışını ah ederek, vah ederek öz-lüyordu... Dehşet bu ki bunca gözyaşı bir gülümseyişi diriltemiyordu... O yaşarken her yan güneş vurmuş gibi nasıl ışıldıyordu ise o göz yumunca, gönüller gece gibi karar-mıştı.

“Felekler yandı ahımdan, muradım şem'i yanmaz mı?”

haykırışı, Anadolu'nun işte asıl o gecesinin tasviri idi!

Ankara'da ilk konduğu yer, hiç o yatsın diye kurulmuş bir eğreti musalla gibi durmuyordu: Sanırdınız ki on dokuz yıl önce, kendi eli, kendi sözü ve ülküsü ile açtığı millet egemenliğinin pınarı başına konmuş bir açık ordugâhta başbuğun otağıdır o... Ve içinde yatan, tabutu değildir: Al beyaz bir ehram gibi obanın içinde, kanatları iki yana açılıp dehrin (dünyanın) kucağına düşmüş “Hüma” gibi ruhu dinleniyor!

Önünde yere saplanmış mızraklar gibi duran direklerin ucunda sıra sıra dizili meşalelerin kızıl alevleri, bir serdar çadırının önündeki rüzgârlarda savrulan tuğlara benziyor. Başucunda, genç ellerinden tutup zaferlere götürerek yüksek rütbelere ulaştırdığı general arkadaşları kılıç kuşanmış, nöbet tutuyor!

O geceler, bu otağın üstüne gökten yağmurların rahmeti ve önüne yeryüzündeki fanilerin gözyaşları dökülürdü... Önündeki yoldan gece gündüz bir nehir akışı gibi geçen halkın, saygıdan, ayak sesleri duyulmuyordu; fakat yastan hıçkırıklarının sesleri duyuldu!

Ankara'nın, saray kubbesi altında haşmetli salonu yoktu; gök kubbenin altında ergin ruhu vardı. İşte o günler ve o geceler onun başucunda o ruh ağlıyordu!

Ne idi o otağdan kalkışı! Etrafında milleti; iki yanında ordusu; ardında, başkanından halkına kadar saf saf olmuş devleti; o güne dek hiçbir cenazede yüzü görülmemiş kadın; kız kardeşi; öyle bir ufuktan bir ufuğa varır uğurlayış alayı halinde, sonsuzluğa doğru sefere çıkışı! Toprağa düşecek gibi değildi; göklere ağlıyor gibi idi!

Yaşayışı ne kadar sade, ne kadar gösterişsiz idi ise, yaptığı iş o kadar muhteşem olurdu. O kadar da yeryüzünden son geçişi muazzam oldu:

Çünkü her yaptığıının ilgisi, bütün dünya ile idi; o çapta işlerle güreşirdi; o ölçüde, işler başardı. İşte son ayrılığı da o ölçüde oldu.

Çanakkale'yi korudu; dünyanın en büyük donanmaları, onun önünde yüz geri ettiler... Ve onun ardında dünyanın en kalabalık ordusu, çarlığı ile birlikte göçtü gitti. Bu, İstanbul'da kendi devletini ayakta tuttu!

Cihan savaşı yenilgimizle bitmişti! Ordusuz, donanmasız, düzensiz, birliksiz, yardımsız düşmüştük; bölüşülüyorduk. Üstelik yeni bir saldırgan ordu, Çanakkale'den yüz geri etmiş büyük donanmanın desteklemesi ile İzmir üzerine baskı ettirilmişti! Önleyicisi kalmamış bu yeni türeme orduya karşı, hemen o günler, çarık çürük bir gemiden bir avuç insanlık karargâhı ile Samsun'a O çıktı: Topsuz tüfeksiz, çaresiz, Pontus çeteli Samsun'a!

O tek adam, giderek bir ordu oldu... Milletinin buyruğu ile o ordunun başı oldu. Dumlupınar'dan bir vuruşta, düşmanın ordusunu zerrelere dek yok etti. İzmir'i geri aldı. Londra'da bir kabine devirdi; Atina'da bir taç yıktı, İstanbul'da bir taht!

Böylece milletini yenilgiden kurtardı, devletini yeniden kurdu. Egemenlikte eşitliğini dünyaya tanıttı.

Dünya onu kendine düşman sanıyordu. O, dünyayı kendine dost etti! Dünya onu kavgacı sanıyordu. O dünyaya barış yolu gösterdi. İlk o dedi: "Yurtta sulh, cihanda sulh".. Düşmanların elinden söküp alarak asrımızda ilkin o gerçekleştirdi: Bağımsız devlet ve sınıfsız halk kavramını!

O, kurtarış ve kuruş işine giriştiği gün O'na haydut çete başısı adını takmış olanlar, sonradan O'nun büyüklüğü-

nü anladılar; Çankaya'da. O'nun huzuruna O'nu öven kitaplar getirdiler; vakti ile yanlışlığa düşürülmüş olduklarından pişmanlık duyduklarını bildirmiş oldular...

Dünyanın yanlışlarını düzeltti: Batı emperyalizminin düşmanlığına karşı koydu; üç yüz yıllık düşman Kuzey'i dost edindi! Batı'ya kudretini gösterdi, onunla barış oldu.

Kuzey'i saldırganlığa bırakmadı, barışık tuttu!

Boğazları açmışlar, askersizleştirmişlerdi... Uluslararası anlaşma yolu buldu: antlaştı; Boğazlarda egemenliğimizi yeniden kurdu, oraları, o bölgeyi gene askerleştirdi!

Yolunu buldu, güneydeki pürüzleri giderdi: Hatay'ı geri aldı. İşe başlarken kurduğu Milli Ant'ı, gözlerini yummadan, hiçbir devleti kırmadan gerçekleştirdi: Dört yönünden sınırı bayındır, dostluğu sağlanmış yeni bir Türk yurdu dineltti. Onun temiz düşüncesini, ileriliğini, büyüklüğünü âleme tanıttı!

Gerdunesinin (dünyasının) etrafındaki topluluk işte bu eserinin belgesi idi:

Birbirleri ile bağdaşamayacak ideolojiler güden, kimi demokrasiye, kimi faşizme, kimi nazizme, kimi komünizme bağlı olan Avrupa devletleri ordularının selam kıtaları; İran ordusunun selam kıtası, otağının önünden bir bir kendi usullerinde adım atışlarla ve silah tutuşlarla geçerler ve sırma giyimli, nişan kuşalı murahhasları ile elçileri O'nun arabasının arkasında yürürlerken bir tek düşüncede tam ve yekpare bir anlaşmaya varmış görünüyorlardı: O'nun bü-

yüklüğüne hepsi baş eğmişti. O’nu saymakta hepsi birlik olmuştu!

Bu ilgi, âdet olan nezaketin çok üstünde idi: Dünyaca bir inan, bir tasdikti (kutsama) o...

Böyle misli görülmedik sevgi, böyle eşi işitilmedik saygı ile çevrili arabası, bu uçsuz bucaksız matem kervanının ortasında bir büyük cismin sandukası gibi değildi! Menendi gelmemiş bir mücevherin mahfazası gibi; kendinin çok sevdiği bir al karanfil demeti gibi sanki bütün âlemin elleri, sanki bütün âlemin başları üstünde yükseltilecek götürülüyordu. Musikinin bütün hazin besteleri O’nun için yazılmış bir mersiye’nin nağmeleri gibi içe işliyordu...

Yanar bir muazzam meşaleye benzeyen bu heybetli matem bu görülen şehir dolusu insanla kalmıyordu! Bu matem bu ufka sığmıyordu! Daha çok ötelerinde de yas tutan beldeler, mülkler, kıtalar vardı: Batı’nın en ucundaki bir büyük devletin anne kraliçesi, -gazeteler yazmıştı ki,- O’nun için göz yaşı dökmüş!

Bütün dünya devletlerinin bayrakları günlerce yarıya indi. Nice yabancı ilin başkenti koyu mateme girdi: Atina caddelerinde gündüzleri bayraklar, geceleri ışıklar kara tüle büründü. Budapeşte’nin bayrakları haftalarca yas çevreleri ile dürüldü... Yeryüzü yıldızının bütün ufuklarını tutmuş her dilden ağıtların günlerce hep O’nun için göklere yükselen yankıları, bu matem alayının zaman ve mesafe aşırısında hep bir ağızdan O’nu anar, O’na yanar haykırışının uğultusuydu...

“Cihan yandı” sözü, “tasvir tabiri”, “mübalağa tari-

fi” sanılırdı. Keşki o günler görülmeyeydi de gene öyle sanılıp gideydi... Koca Bâki’nin, unutulmaz mersiyesinde, şevketli Süleyman için cihanın giymesini dilediği “matem libası”nı bu dünya meğer Türk milletinin bu çocuğu için giyecekmiş...

Hiçbir kimseye bu yeryüzünde bu kadar gözyaşı dökülmüş değildir!

Kendini uğurlamaya kıyam etmiş bu dünya dolusu sevginin, bu canlar dolusu saygının ortasında O, yaşarken zaferlere erdirmiş olduğu kendi ordularının pek sevinç duyarak övdüğü tosun erlerinin, o zafer arkadaşlarının elbirliği, gözyaşı birliği, yürek sızısı birliği ederek çektikleri top arabasının üstünde, ve hiçbir defa hiçbir yenilgiye uğratmamış olduğu bayrağının altında diri bir mana gibi, aydınlatan ve ısıtan güneşin yürüyüşü gibi ağır ağır kendi şahikasına doğru yükseliyordu...

Çanakkale’de, O’nun karşısında, O’nun rakibi olarak savaşmış, O’nu aşamamış asil İngiliz mareşali gelmiş; en büyük üniforması, en önemli nişanlarıyla; mesleğinin en yüksek rütbesinde ve saygısının en üstün mertebesinde bir asker duruşuyla O’nu ebediyetin kapısında selamlıyordu...

O, Derne’den, Çanakkale’den Sakarya’ya, Dumlupınar’a kadar zaferden zafere yücelttiği, yiğitliklerini övmeye doyamadığı askerlerinin elinde, bütün dünyanın gözyaşları, sevgi ve saygı selamlayışları arasında o kapıdan sonsuzluğa girdi...

O gezerken Ankara'nın gök kubbesi mutlanırdı. O, kucaklarda götürülerek bu kubbenin altına başını koyduğundan beri Ankara'nın toprağa bizlere kutsal olmuştur!..

O'nu elleri, başları üstünde taşımış askerlerimiz bu kubbenin altından elleri boş döndüler!..

O'nun yolu boyunca dizili yedi düvelin selam ordularının askerleri, O geçtikten sonra kalabalığı hazan (sonbahar) yaprakları gibi dağılmış kimsesiz yollardan önleri boş döndüler!..

O'ndan boş kalmış gözlerine yaşlar dolmuş bütün bir şehir halkı, evlerine, boyunları bükülmüş, gönülleri dağlanmış döndüler.

Bembeyaz mermerden, bembeyaz ipekten bir odanın içinde, O'nun baş ucunda günler boyu, geceler boyu, bayraklarımız dikili, nöbetçi erlerimiz ayakta bekleştiler. Önünde, günlerce, gecelerce kara dumanlı kızıl meşaleler tüttüler!..

Radyolarımızda türkü, evlerimizde barklarımızda tat, konularda komşularda, hiç kimsede, hiç kimsede neşe kalmadı... Türkiye en eşsiz kahramanını ve dünya en büyük adamlarından birini kaybetmişti!...

Şimdi ak mermerle al bayrak arasında cismi; bütün dillerde ismi; ve bütün gözlerin önünde resmi kaldı...

O, Dumlupınar'dan ileri giderken, Anadolu'nun yabancı elinde kalmış bölgesindeki yollar boyunca Uşak'tan İzmir'e kadar her Türk'ün göğsünün üzerinde, başının üzerinde bayrak gibi takıp gezdirdiği resimleri, şimdi O'nun önderliği ile zafere ve barışa kavuşmuş yurdun belki her bir kucağındaki her bir ocağın başında asılı durmaktadır. Ve kimbilir, nice insan vardır ki şimdi eli şakağında, O'nun ardınca, O'nun resmine baka baka düşünüp bencileyin içleniyordur!..

Geçiş, zaman ve mesafe adında iki sözün yardımıyla duyulabilir sanılan hayatın bize boyuna diri bir varlık durumunda görüne görüne hiç dinlenmeksizin, içimizden kayıp gidişinin anlaşılmaz ve anlatılmaz bir şey olduğunu sezmek, tüylerimi ürpertiyor...

Bana imzalayıp verdikten yıllarca sonra bir akşam kendi de bu Resmi Çankaya'daki evimizde tekrar gördü; yazdığını okudu; duygulandıydı. Onu, birlikte misafir geldikleri ve bize şeref verdikleri İnönü'ye de okuttu... Ve bana dedi ki:

- "İyi yazmışım... Bunu yarın Hakimiyet-i Milliye'de bastırt.."

Bütün Türklerin en bahtlılarından biri imişim ki O'ndan bana böyle bir lütuf nasip oldu... Resmin de, yazıların da manasına çoktan hayrandım. anlıyordum ki o yüksek sözler elbette sade bana kalamaz!.. Anlıyordumki bu res-

min üstüne yazdığı yazının ilk parçası milletimizin ezberine geçecek değerdedir. İnanının ve güveninin nasıl ta eskiden beri şuurunda yer etmiş bulunduğunu bildiren bir ışıktır bu... Eserin arifesini aydınlatıyor, eser sahibinin eşsiz özünü belirtiyor!..

Fakat sonu, şahsıma iltifatıydı. Onu basına vermek bana, bir tevazudan ayrılmak gibi, kendimi göstermek gibi, ne bileyim, övünmek gibi geliyordu. Bunları, kendisine söyledim. Resmi, ömrümün sonuna kadar böylece saklamaklığıma müsaadesini çok görmemesini diledim.

- Fakat behemahal neşredilmesi arzu ve irade buyurlursa, yazının sadece ilk kısmını alsınlar, yüksek imzanızla bassınlar” dedim.

Hem gülümsedi, hem kaşlarını çattı:

- Güzel duygularınıza teşekkür ederim... Benim söylediğimi yapmalı. Öyle yarısının neşrini istemem.. Orada yazmış olduğum şeyler, benim bu husustaki mütalaalarımın ifadesidir. Siz o ifadelerimin muhatabısınız. Ben müsaade ettikten sonra, siz onları bastırırsınız!..” dedi.

Başını, hâlâ tahlil edemediğim bir mânâ ile hafif hafif bir kaç defa salladı ve uzaklara bakar gibi dalgınlaştı: “Bir gün elbette bastırırsınız” dedi. Başka konuya geçilmişti...

• Bu resme bugüne kadar, gelen giden bakmaktadır. Ve nicesi, O’nun o mucizeli sözlerini, -bir kutsal pınardan, kendi ruhunun kabına âb-ı hayat doldurur gibi,- kâğıdına, defterine alıp gitmektedir.

Resmi, bundan iki yıl önce, “Türk Tarih Araştırma Kurumu” da Dolmabahçe Sarayı’ndaki sergisinde gösterilmek üzere benden istemişti. Bir müddet orada teşhir ettiler...

Şimdi, yabancı bir ilde, işte bu resimle karşı karşıyayım... Ve Büyük Adamın o akşam bana söylemiş olduklarını andıkça pişmanlığa, utanmaya varan bir kırıklık duyuyorum!.. O akşam genç ve dinç Önderin hayat çağlar gönlünden gelişi güzel bir arzu rüzgârı gibi esip geçivermiş o dilek, düşünebilir miydim ki, gün olup, içime bir vasiyet gibi işleyecektir!

NİŞANI

Gerçek ne çabuk masal oldu!

Değil resmi, o resimdeki nişanı bile, şimdiki aklıma kaç hatıra birden getiriyor!...

Kendi göğsünün nefesleriyle bir daha kımıldanacağını görecekmişim gibi baktığım şu madalyayı (çifte kılıklı altın imtiyaz madalyası) O ne kadar severdi... Âmasya’da Salih Paşa ile (Ali Rıza Paşa Kabinesi’ndeki Bahriye Nazırı) konuştuktan sonra, yanında, arkadaşı Rauf Orbay ve Bekir Sami ile, kendi iki yaveri Cevat Abbas ve Muzaffer Kılıç’la Sivas’a dönerken, toprak rengindeki spor ceketinin göğsüne de o madalyayı takmıştı. Onu öyle seviyordu.

Akşama yakın Tokat’a varıldı. Kasabanın ağzında, Yeşilirmak kıyısında bir ağacın önünde dizi olmuş bir avuç asker görülünce otomobiller durdu. Boynu bükük Anado-

lu kasabasının kapısında üstü başı yıpranmış, fakat içi hiç aşınmamış o üç dört mangalık selam kıtası akşam karaltısında göze devler gibi görünüyordu. Bu asker, O'nu göz-lüyordu...

Heyet arasında bulunan Kolordu Komutanı hemen O'nun yanına geldi: Kıt'aya iltifatta bulunmasını rica etti. O, geçmekte tereddüdü varmış gibi davranmak ister bir an geçirdi, asker disiplini gözetmek dileğinden mi? Üniformalı kumandan orada dururken, onu aşan bir girginlik göstermek istemediğinden mi? Teklifinin karşısında kumandanı içinden denemek istediğinden midir? Bilemiyorum; fakat herhalde bir düşünceden doğduğu duygusunu verir manalı bir duruşla ona baktı, o'nun ilerlemesini bildirir bir el işareti bulund. Sözü ile de ona: "Buyurun" dedi. Fakat Kolordu Komutanı benim üzerimde unutulmaz tesir bırakmış bir saygı, nezaket ve anlayışla yerini O'na verdi. Tef-tiş kidesini O'na bıraktı...

O zaman, bir izci oymağına benzer bu sportmen kıya-fetli sivilin, sol elindeki bastonu, kılıç gibi, gövdesine ya-pışık tutarak, o nizamiye askerinin önünden sadece gözle-rinin ve madalyasının parıltısıyla ağır ağır geçişi o kadar şaşırtıcı ve kamaştırıcı bir şeydi ki!..

O kılığında bile bir kale gibi muhkem gözücüyordu... Varlığı, askeri mıknatıslamıştı: Kıta, çelikten dökme yek-pare bir cisim gibi oluvermişti. Önünden geçen sivil insan, askerin etrafında toplanmış kasaba halkına, karşıcı çıkmış mülkiye ve askeriye erkânına, hepsine ve herkese üstün bir başkan saygısı duyuruyordu...

Günün kararmak üzere olduğu saatte, önlerinden, derin bir sessizlik ortasında, hayal gibi geçti...

Böyle bir mucize görmüştük...

O'nu tutup İstanbul'a "tahtelhıfz" göndermeleri kendilerine emir ve tebliğ edilmiş kimseler de işte valisiyle, kumandanıyla, polisiyle, jandarmasıyla, askeriyle, halkıyla O'nun cazibesine tutulmuş, O'na tutunmuştu... Görüyordum ki bu, aydının ve yığının kahraman etrafında birliğidir, beraberliğidir: Kahramanda ve milletinde şuur topluluğu işte besbelli!..

Nüve halinde bir yeni devlet başlangıcı gözlerimizin önünde, Anadolu kasabasının ağzında bir akşam üzeri sular kabarırken bu küçücük karşılaşma ve geçit töreninde böyle belirmişti... Anlaşılıyordu ki bütün devlet, O'nun üstünde taşıdığı giyimde değil; içinde yaşattığı ve kendinde işte böyle belirttiği kudrettedir...

Ertesi gün, otomobiller Sivas'a doğru bomboş mesafeler arasında hızlandıktan sonra, bir ara düşünceli sessizliğinden ayrıldı; gülümseyerek ve şaşarak dediği ki:

"- İstanbul'dakiler, rütbelerimi, nişanlarımı geri alacaklarmış! Hakları yok ya. Çünkü ben onların her birini bir harp meydanında, bir hizmet mukabili kazanmıştım. Salonlarda, saraylarda değil!.. Haydi kordonumu alsınlar; o sarayındı. Fakat her ne ise... Zaten ben o kimselere tekaddüm edip istifamı verdim... Varsın alsınlar!... Ancak, bunu vermem"

diyerek göğsündeki bu altın imtiyaz madalyasını, okşar gibi gösterdi: “Bunu benden kimse alamaz. Bunu, Anafartalar’da harp meydanında, ateşin karşısında benim göğsüme taktılar” dedi ve sustu...

Köroğlu’nun at oynattığı serin ve çorak ıssızlıklarda yol alırken O’nun aklına ne geldi de bu gücenik sözleri söylüyordu?... Çamlıbel’den geçerken O, Bolu beylerine ayak diremiş Köroğlu değildi. Yeşilirmak boyundan geçerken O, Volga boyunda Moskof çarına başkaldırmış Stenka Razin değildi; Katherina’ya kafa tutan Pugaçef değildi... O, XVII. yüzyılın Anadolu’sundaki Celali sergerdesi değildi. O, Anafartalar kahramanı; O, Erzurum ve Sivas kongreleri başkanı; O, heyet-i temsiliye reisi Mustafa Kemal’di.

Vaktiyle bir dağ türedisine bile, halk efsanesinin ve şiirinin reva görmediği bir sıfatı, şimdi İstanbul’daki hükümet idaresinin, daha üç yıl önce devletini kurtarmış bir kahramana hüküm gömleği gibi giydirmek için nasıl emir çıkarabilmiş olmasına mı şaşıyordu?

Sarı sarı saçları o dağlardan esen rüzgârlarda savrulurak dediği ki:

“- Yâhu! memleketi ben mi batırdım? Yabancıyı Anadolu’ya ben mi soktum?.. Ben mi nizamı bozdum? Ben kalanı korumak, dağlanı kurtarmak ve nizamı kurmak için çalışıyorum. Bana müteşekkir olmaları lazım gelirken, müstevli düşmanlarımızın menafiine uyarak nankörlük ediyorlar. Yanlış yoldadırlar; hata ediyorlar.”

Fakat O, kendi tabirince, “çuval cinsi” bir kumaştan, yaverleriyle bir örnek yaptırdığı şu geyim içinde, boşluklara doğru bar bar bağırarak:

*Güneş ufuktan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar*

diyordu.

Bu inanla sevdalı bir delikanlı gibi Anadolu dağlarında haykıra haykıra milletini ruhlarıyla, cemadlarıyla (canlılığı olmayan) uyarıp ayaklandırmaya koşuyordu. O gün O, silahsız, ordusuz, birliksiz, her köşesi başka başka çırpınarak kurtuluş ve bağımsızlık arar Anadolu'da ordusunu kurmuş, zaferini sağlamış ve muradına ermiş bir mesut adam ruhunun sonsuz inanı içinde: "Güneş ufuktan şimdi doğar" diye haykıra haykıra koşuyordu.

O gün, O'nun göğsünde bu altın madalya bir kaleye çekilmiş bayrak gibiydi; onu o kadar seviyordu. Milletini kurtarma yoluna O, göğsünde bir inan gibi ışıldayan bu yeşil kırmızı kurdeleli ve çift kılıçlı altın damlası ile baş komuştu... Milletinin elleri üstünde sonsuzluğa gireceği gün ise, ardı sıra, vişne çürüğü renginde bir kadife yastık üstünde sadece yeşil kırmızı kurdeleli bir damla tunç taşıyorlardı; bütün zaferlerinden aldığı bütün öteki nişanlarından hiçbirini değil, yalnız o tunç damlasını!.. Bu gani ruhlu büyük insan, bu yeryüzünün bütün şaşaalı zenginliklerinden kendine, yaratıcısı olduğu bu tek ışığı alıkoymuştu. Ardı sıra, güneşin altında güneş gibi parlayarak yürüyen o idi. Bu giden büyük insan O'nun aşığı, o'nun müdâfii, o'nun kahramanı, o'nun muzafferî idi: İstiklal...

Daha böyle, nice hatıralar ki, O'nun yanında bulundukça gönüllerimizde kendilerinden birikirlermiş; bir daha anılmayacakmış gibi örtölüp kalırlarmış; şimdi acıyla birer birer diriliyorlar!

Bu hatıraları da hâlâ bu resim gibi sadece kendimde saklamak yanlışlığını işleyecek miyim?..

O'nun ruhuna, varımca ödemeyi borç bildiğim bir adağı yerine getirmek için, artık o tevazuu bir yana bırakıyorum. O'nun o akşamki emrine şimdi boyun eğiyorum.

Fakat hatıralardan çoğu da, şu resmin yazılarındaki uçukluğa varmışlar... Kalanlarını olsun büsbütün dağılmadan bir araya toplayabilecek miyim? Toplasam bile kırık dö-kük mozayikler, eşsiz bir tasviri bir daha nereden göz önüne koyabilecekler!..

ÖZLEYİŞ

İstanbul: 10 Kasım 1953

Yıllardır sesin duyulmadı! Sen var mı idin, yok mu idin; bir iki mürüvvetli dost anmasa, bilen kalmayacak! Sen ki hiçbirine hiçbir üstünlüğün yoksa da, onu söylemekte, ne mutlu sana, her birine kıdemin vardır! “Aradan zamanlar geçti; şimdi artık sesini yorgunlaşmış bulacaklar olacaktır” diye çekinme... Acısı gönlümde hâlâ ayrılığın ilk anındaki keskinlikte tıttüğünü, adı dilimden bir an eksilmediğini, eksilmeyeceğini bildiğin birini, ardı sıra herkesin önünde en gür sesinle anıp söylemekte, yazıklar sana, en geç kalan sen oldun diye yerinme!

İlkin O’nun buyruğu ile işe gönderildiğin yabancı ilerde, on iki yıl, bu dönümlerde, O’nun yasından, yurdu muzun her bucağında olduğu gibi elçiliğimizde de yarıya inmiş bayrağımızın gölgesinde, gittikçe uçuklaşan kendi el yazıları ile çevrelenmiş, üzerine de O’nun en çok sevdiği bir al karanfil demetinin mahmur kokulu oyaları eğilmiş-resminin başı ucunda birkaç Türk arkadaşla konuşmaktan çok, ancak gözyaşları ile duyurulabilmeye çalışılmış bir özleyiş yeter olur mu? Bak, bir yıl geldi ki, işlemekten kaldım... Bir başka yıl daha geçti ki, o yıkıntının sarsıntısı sürdü... Davran artık; büsbütün toza toprağa karışmadan bir daha dincel, kalemim!

Söyleyeceklerin başsız sonsuz olurmuş; düzensiz bezensiz görünürmüş; arama! Elverir ki O'ndan söylesin! Bak, nice yıllar önce Çankaya'da, O'nun gecelerinde durmaz akar sular gibi coşkunlukla, bir şenlik akşamının gökyüzünde, binbir pırıltısını saçarak art arda açılan nur demetleri gibi aydınlıklı o usanmaz, doyulmaz sohbetlerinin birinden -gönüllerimiz hız ve vücutlarımız yorgunluk dolu ayrıldığıımız saatlere benzer bir saatte, bu sabah, güneşin ardınca yeryüzüne o, bir daha doğacak... Zaferden dönüyormuş gibi O'nu karşılamak için millet bir daha yollara dökülecek... O, göklere benzer derin mavi bakışları, güneşe benzer pırıl pırıl sarı saçları ve zarif endamı ile büyük Kamutay'ın kapısından görününce. Meclis'ten içeri aydınlık vurmuş gibi, ruhlar birden nasıl kamaşırdı ise... Kadını ile erkeği ile milletvekilleri ve dinleyiciler hep birden bir gök gürlemesi heybeti içinde nasıl ayağa kalkardı ise... O, yere değmiyor gibi hafif adımlarla, tartılı bir düşünce gibi yavaş yavaş kürsüye çıkarken, Büyük Kamutay'ın, saygıları ve dinleyicileri ile birlikte alkışları, varolları hızlı ve sürekli bir yaz yağmuru gibi dakikalarca, dakikalarca nasıl dinmezdi ise... Ve O, söze başlayınca ortalığı, rahmete kanmış bir güneşli ovanın, nefesleri bile duyuracak diri durgunluğu nasıl kaplardı ise...

O günler nerede! Günler ki her birinde O, kürsüden millete bir zaferini müjdelendi. Ne zaferler! Ne zaferler! İnönü, Sakarya, Adana, Dumlupınar, İzmir, Edirne, Bursa, İstanbul; sultanlıkla halifeliğin ayrılması, Lozan, Cumhuriyet, halifeliğin kaldırılması, öğretimin birleştirilmesi,

şer’iyye bakanlığının kabine baş üyeliğinden çıkarılması, ordunun siyasetle ilgilenmemesi, anayasa, laiklik, medeni kanun, şapka giyimi, harf değişimi, halkevleri, tarih ve dil kurumları, kadınla erkeğin hakta eşitliği, kadının belediye ve kamutay üyeliği... İsimler ki Erzurum’da Sivas Kongresi kararını almasından, Sivas’ta Misak-ı Milli’yi ana varlığın ilk şartı diye öne sürmesinden başlayın da Ankara’da Büyük Millet Meclisi’ni: “Hâkimiyet milletindir” inanı ile açtırmasına ve her zihinde yer etsin diye o inanı geceler içinde keskin bir ışık kudretinde doğan bir alın yazısı gibi altın bir levha halinde millet kürsüsünün başı üstüne ve herkesin gözü önüne koydurmasına doğru yürüye yürüye, önce daha İstanbul’dan beri aklında bir düşünce olarak yer etmiş; ruhunda bir tılsım olarak Anadolu’ya taşınmış muzaffer ve müstakil (bağımsız) bir yeni devlet yapısı hayalini, -yarısı içli dışlı düşman baskısında kalmış imparatorluk arttığı bir viran yurdun çorak toprakları üstünde- isyanlar bastıra, çete vurgunculukları önleye, yangınlar söndüre, düzgün ordular kura, saldıranları geri ite, dille anlatılmaz bir söylemekle tüketilmez güçlükler yine yine ta bugünkü Türkiye Cumhuriyeti’ni, -yılğınlıksız, usançsız bir mantık muhakemesinin yanılmaz gelişmesinin en güzel örneği sayılacak üstünlükte- ileri görüşlü; dünya milletleri arasında itibarlı; barışsever; dostluğu aranır bir medeni cemiyet biçimine getiresiye ve o cemiyeti ana çizgileri ile iç ve dış siyasetinin esasları ile el değdirilmez bir bütün varlığına erşitiresiye kadar devrim devrim gerçekleştiriyor!

Bunlar kitaplardan okuduğumuz efsaneler değildir;

kendi gözlerimizle gördüğümüz ve O, yurdun kurtuluşunu, yeni devletin kuruluşunu tarihin uğultusu gibi vekarlı, mukadderatın hitabı gibi korkusuz sesinin unutamayacağımız ahengi ile gün gün anlatırken ağzından işittiğimiz gerçeklerdir!.. Bunlar, büyüklüğüne inandığı, gücüne güvendiği, hakkından emin bulunduğu milletin cevheri ile O'nun kurduğu yapılardır!.. Ne Fidyas, Partenon'daki altın ve fil-dişi Atena'sına; ne Praksitel, Hermes'le tanrılaştırıldığı mermere; ne Mikel Angelo, Meryem'in rahim kucağına yatırıp dinlendirdiği İsa'da canlandırdığı Piyeta'ya; ne Rabbî'nin yüzünü görmekle aydınlanmış alınının taşkın tümseklerinden akıl saçan ak sakallı Musa'ya; ne Golyat'ı deviren imanının bütünlüğü çıplak bedeninin pazısına vurmuş delikanlı Davud'a; ne Sistin duvarında ayaklandığı mahşer gününe; ne de Roden, o Sistin duvarındaki günle boy ölçüşen tunçtan düşüncesine; O'nun bu esere verdiği yükseklikte mana sağlayabilmiştir!..

Madem ki O, yeryüzüne bir daha doğdu!.. Hatta, madem ki, asırları kaplayacak büyüklükte yapıyı ömrünün on beş yılına sığdırmış O eşsiz mimar, tören günlerinde geniş omuzlarına kapanmış kanatlar gibi siyah pelerinin dalgalanmaları içinde görüldüğü kamutay meydanına yakın bir yerde bir daha duruyor!.. Ve önünde generalleri saf saf olmuş nöbet tutup; etrafında millet günlerdir pervane olmuş, tavaf edip bekliyor! O ses nerede? Zafer kazandığı yiğitler ve şehitler meydanı Dumlupınar'daki nutkunda: - "Benim milletim, Türk milleti" diye dünyanın ufuklarını çınlatacak yetkide bir gürleyişle gökleri doldurmuş o yaratıcı, kurucu, inandıran, güvendiren ses nerede?..

O kimse ile kıyaslanamaz

Beni nerelere götürüyorsun, kalemim?.. Elimi sen mi yedeceksin?.. üslubu, beyanı, süsü, teşbihi bir yana ko!.. O'nukimse ile kıyaslama!.. Unuttun mu? Birinci Meclis'te O, "Vazife ve mesuliyet" adındaki nutkunu söylediği gün, kendine verilecek yetki konuşulurken, galiba ikinci grup mebuslarından biri, vaktiyle başka bir şanlı paşaya verilmiş geniş yetkilerden neler doğduğunu işrâb (kapalı anlatma) edince, O'nun, oturduğu sıradan ok gibi fırlayarak, sinirli ve gücenik: "İstemem, istemem: beni onunla mukayese etmeyin; kimse ile mukayese etmeyin" diye haykırdığını unuttun mu?.. O gün söylenen sözleri, gücünün erdiği çabuklukta kaydedebilmekle yetinmiş resmi zabıt ceridelerinin stenografyasında yalnız bir "mukayese etmeyin" ihtarı yazılı kalmıştır. Fakat, nicesi, çok şükür, hâlâ sağ olan dinleyiciler, ağır başlı başkanın dövüşecek bir delikanlı gibi kendi iç güveninin iffetini savunduğunu hatırlayacaklardır!.. O'nun için, kalemim, bugün O'nun vasfında benim gönlüm seni yedecektir...

Zarif bir nükte

Biz fanilerle yiyip içtiği, arkadaşlık ettiği akşamlardan birinde; -galiba Çankaya'daki ilk evinden şimdiki yeni köşke geçmesi yaklaştığı günlerden birinin akşamında olacak... Neyse!.. Herhalde sofrasında Yahya Kemal, Yakup Kad-

ri, Falih Rıfkı gibi şiirimizin ve nesrimizin sayılı üstadları davetli bulunduğu bir akşam, yazı üzerine latifeli sohbetler ederken, titizlenme nedir bilmezmiş, karşısındakini incitmekten sakınırmış tesiri verdiği anlardaki masum görünürlü gülümseyişi ile tatlı ve zeki gülümseyerek beni gösterip:

- “Nerede ise bizim ev bitip gidecek; Ruşen hâlâ bu odadaki renkli camın tasviriyle uğraşır” diye benim çetin, titiz ve geç yazışıma nazik bir şaka tarzındaki takılmasına, o baba sitemine, o üstat uyarısına bari şimdi, -yazık ki nice özlü, nice tatlı hatıralar akıldan çıkıp gittikten sonra, pek gecikmiş de olsa-, hiç değilse bari şimdi bin hasret ve bin pişmanlıkla kulak asayım!.. Kalemim, O’nun vasfında benim gönlüm seni yeder olsun.

“Mahabbet vardır, merhamet yoktur”

Ne diyordum! Biz fanilerle yiyip içip arkadaşlık ettiği akşamlardan bazılarında, en keyifli anında bile üzerinden eksilmeyen kibar ruhlu ev sahibi nazikliği gösterdiği; üstünlük ve karından bir zerre feda etmemekle beraber misafirlerine ağır basacak, kendinden küçüklerini, varlığı ile ezebilecek bir tavır takınmaktan da sakınarak bizlere akran muamelesi ettiği ahbaplık saatlerinde, içimizde birimize bir konu üzerine neşeli neşeli: “Bunu sen söyle” dediği zaman iltifatından şeref duyup, şevke gelip ayağa kalkarak,

yalnız O'nun mehabetli ve muhabbetli gözlerine bakarak, öteden beri dil alışkanlığı neticesi kullandığımız; O'nun da, -makamlar ve unvanlar çoktan değişip gitmişse de- mürüvvet edip itiraz etmediği bir tabirle nasıl konuşurdu isek bugün, bir defa daha o tabirle; fakat eyvah! Bu sefer bin özleyiş içinde hitap edeceğim!.. Bugün bir defa daha o tabirle konuşmaya öyle susamışım ki!...

- Paşam!.

Zaten, o zamanlar bile, işte şimdi açıklıyorum, senin büyüklüğünü kendi gözünden bile sakınarak: “Yazık! O da bu hayat gibi gelip geçiyor” diye içimden sızı duyardım. Bunu kendime açmaya bile dilim varmazdı da. Üzerine titreyen gözlerimin pınarları taa içlerinden yanardı... Çünkü sen, acımayı gerçi bilirdin; insan ve cömert ruhun vardı; fakat acınmaktan tiksiniirdin. Mazlum diye anılmaktan zalim diye adlandırılmak kadar iğrenirdin... Sence kuvvet ve aciz diye iki gerçek vardı. Milletine ve arkadaşlarına bunlardan sadece kuvveti yaraştırırdın Bir vakitler, uğradığımız bezginliklerden olacak, şiirimizde ve nesrimizde yaygınlaşmış tazallümcülüğe (yanıp yakınma) tahammül edemezdin. Piyer Loti'nin bile bizi seven tarafını beğenirdin; hak güden civanmertliğine hayranlık duyardın; fakat âlem-den bize acıma derlemeye çalışan tarafına soğuk kalırdın. Milli harekâtın en çapraşık demlerinde bir eyyam hususi arkadaş meclislerinde: “merhamet mi vardır? Mahabbet mi?” konusunu öne sürer; kendin “Merhamet yoktur, mahabbet vardır” düşüncesine taraf tutardın. Ve Türklerin merhamet değil, mahabbet telkin etmelerini isterdin... Ne asil bir savaş ruhu, ne kahramanca bir düşünüş; değil mi?

Sen bizim bu türlü iç kaygılarımızı sezmezden gelirdin: yaşamaya doymayan hızınla taa gündüzlere ulaşınca-ya kadar geceler boyunca çağlardın.. Sen ki dünyanın gidişatını isteğinin buyruğu eşiğinde durdurmaya gücün yeterdi ve dünyanın seninle başa çıkmaya gücü yetemeyeceğini kaç kere göstermiştin, kendi kendinin hızını yenmeye gücün yetmezdi!.. Senin gününde bizim gündüzlerimiz yirmi dört saatti: yirmi dördü de aydınlık ve çalışmalı!.. Sen, etrafındaki karanlıklara aldırmaksızın, doğacağına inandığın güneşe doğru sendelemeden gidiyordun... Bizler de senin o hızına rüzgâr önünde yapraklar gibi katılmıştık; yorulma nedir duymadan, dinlenme nedir aramadan, ruhlarımızda yurda en yararlı olabilecek ne değerimiz varsa onu vererek uçup gidiyorduk...

Ölüm Allahın emri; ayrılık olmasaydı

Bazı gamlı akşamlarında, sofranın başında, çeneni avucuna dayayarak, bakışları mahmurlaşmış gözlerini yumarak sade bir halk türküsünün:

*Ölüm Allahın emri,
Ayrılık olmasaydı*

mısralarını, hâlâ yankısı kulağımdan gitmeyen dokunaklı sesinle okurdun. Sonra, sırla bir murakebeye varmış gibi bir an susardın. Seninle birlikte herkes de susardı. O zaman, sessizlik içinde daldığın karanlıktan, boşluktan, yalnızlık-

tan hoşlanmamışsın, o bir tek an içinde her şeyin sonunu görmüş ve anlamışsın gibi, o murakebeden silkinir, o âleminde ayrılırdın...

Ebediyetten fanilerin dünyasına tekrar dönmüşsün ve etrafındaki sessizliğin manasını arıyorsun gibilirde herkesi ve her şeyi derin bir göz yoklamasıyla süzer; uzak bir kükreyişi andıran bir ses duyururdun! O zaman sen, yaralanmış bir arslana ne kadar benzerdin!.. Bunu teşbih olsun diye söylemiyorum. Gerçekten, madde olarak yüzün arslana benzerdi. Fatih nasıl kartal burunlu ve Yavuz nasıl koç bıyıklı idiyse sen de arslan yüzlü idin. Çöllerin yalnızlığında tek başına kalmış, erkek duruşlu, uçsuz bucaksız ufuklara sitemkâr bakışlı bir gücenik arslan!.. Ruhunun olanca asaleti, o haşmetli duruşta bir güneşin altında gibi belirir, ruhlarımızı kamaştırırdı.

Sen ve söylediğin o türkü o kadar ayrı iki şeydiniz ki! Asırları bir sıçrayışta atlayıp geçerek bütün dünya ile pençeleşip üstün gelmiş sen yücelikte bir varlığın her faniye, heyhat ki, mukadder emre boyun eğeceği gün de olur düşüncesi, içlerimize yaman kaygusunu akibet deminden önce düşürse bile böyle bir günü hiçbirimizin görmemekliğimizi yüreğimizden dileyerek acı encam hayalini tasavvurumuzun ufkundan bütün takatimizle geri itip uzaklaştırmaya çalışırdık...

Sen bu türküyü söylerken, o kadar, o kadar hayatla dolu idin ki, başına gelmeyecek, gelemez, sana kıyamaz bir şeyin şakasını ediyorsun sanıyorduk. Sen o zaman kendin

ne duyardın bilmem; fakat biz sende, -yaşamanın ta kendisi olan- dinmez kaynarlık görürdük.

Bununla beraber, bir gün Çankaya’da:

- “Dün gece uyku kaçmıştı; düşündüm... Birader tabiat önünde insan bir hiç, amma hiç!” demiştin...

Ve gözlerin, bir büyük görüye bakmış olmanın bütün parıltısı ile parlıyordu. Bunu söylediğin zamanlar, senin Gazi Mustafa Kemal, Reisicumhur şöhretin, -arkadaşlarınla hususi sohbetlerde kullandığın tabiri alıp kullanayım- “déjà” dünyayı tutmuş; 43’lerinde, pulat (çelik) göğüslü bir kudrettin. Sen büyüklükte ve sen sağlamlıkta bir yiğidin ağzından bu sözleri duymak, insanın ruhunu bir kat daha ürpertiyordu... Fakat sen, yükseldiğin beyaz bulutlar içinde tanrılaşmışlık taslayan kendini unutmışlardan değildin: ayağını topraktan, başını gerçekten ayırmayan doğrucu ve olgun bir insandın...

Bununla beraber, cevherinde, yaratılıştan olan o hal ne idi, anlatamam; karşısındakilere, -yerli, yabancı, komutan, elçi, kim olursa olsun- bir görüşte sezdirirdi ki fanilerin içinde baki kalacak sensin...

Paşam! Huzurun insanın içine heybetli bir kale emniyeti verirdi. Senin yalçın dağ başları gibi sert rüzgârlı ikliminde ancak sakat ruhlar rahatsızlık duyarlardı. Olimpos’undan boralar ve şimşekler nâzil olmuş (inmiş) Zeus hışmını sen öylelerine gösterdin. Sağlam ruhlar, senin dağ başının diriltici havasında kemale ermişlerdir.

Kadere meydan okuyan adam

Daha iki akşam önce, Çankaya'da neşe içinde zeybek oynayan Necati, iki sabah sonra, Ankara Hastanesi'nde devrilmiş gitmişti. O'nun mezarı üzerine senin gözyaşlarından daha sıcak bir rahmet dökülmüş müdür?

Bir haziran sabahı eski köşkünün balkonunda otuyordun. Yirmi yedi saattir uyumadan, notlarını ve belgelerini yoklaya inceleye Büyük Nutku'nu dikte ettiriyordun.

Yahya Kaptan'ın Gebze'de şehit düşüşünü anlattığın parçayı okutturup dinlerken, senin, önüne serilmiş güneşli Ankara ufuklarına bakan gözlerinin -davan yoluna baş koymuş o halk kahramanı can verirken yanında imişsin gibinemlendiğini; yıllar sonra o hatıra ardınca hâlâ dudaklarının titrediğini görmekten büyük ne olabilir!..

- “Artık yatıp dinlenecektim. Akşama belki görüşemeyiz. Şimdiden gelsin göreyim diye seni istettim” demiştin ve o günün akşamı, sofranın başında tatlı gülümseyişinle:

- Sen sanırsın ki ben uyuyup uyandım da... Hayır... Yazdırmaya devam etmişim. Baktım, artık akşam olmuş... “Bari arkadaşlar gelsinler, bunu onlar da dinlesinler, sonra yatarız” dediğini anlatmıştın; o gece de fecre (sabaha) kadar dinç kalmıştın.

Sen ki savaş meydanında, gözlerimizle görenlerimiz çoktur, gül bahçelerinde gezer gibi kendini esirgmeden dolaşırdın; sen ki yurduna saldırmış düşmanların başına hışmının yıldırımını göz kırpmadan indirirdin; milletinin da-

vası yolunda sana arkadaşlık etmiş olanlardan birinin düşmesine, öz canından bir parça alınmış gibi sızıldın. O arkadaşlarından yaşayanların medhiyesini, şehit olmuşların mersiyesini uykusuz geceler ve gündüzler aşarak yazmakla, söylemekle tüketemezdin...

Senin ne hızda çalışkan olduğunu, saatler ve saatler boyunca notlarını tutarken yorgunluktan tükenip bir başkası ile değiş edilmiş kâtipler bilirler!.. Bunlar masal değil; onlar sağdır!..

Senin için savaş meydanı usançsız bir çalışma yeri idi; çalışma meydanı da, tükenmez bir savaş yeri... İkisinde de milletin yüzünü ağartacak başarıda imtihan verdin. Dünyaya örnek gösterdin!.. “Cihanın en uzun meydan muharebesidir” dedikleri Sakarya’yı durmadan dinlenmeden nasıl yirmi iki gün, gece gündüz uğraşıp baş ettinse; tarihin anacağı en zorlu baskınlardan birini yaparak kendininkinden sayıca üstün bir orduyu bir vuruşta darmadağın edip ordunu görülmedik bir hızla on gün içinde Afyon Karahisar’dan İzmir’e nasıl ulaştırdınsa, millet kürsülerinin işittiği belki de en sürekli söz sayılacak yüzlerce sayfalık nutkunu da üşenmeden üç ayda ortaya koydun ve yorulmadan sekiz gün okudun.

Sen her yerde ve her işte hep o hız ve hep o kuvvettin... Sen, yurdumuzun çiğnendiğini, devletimizin çöktüğünü acılı gözlerimizle gördüğümüz günlerde kara bahta sert yüz gösterip, “Vatan Şairi”nin çelik mısralarını kendi güveninin ateşinde yeniden tavlandırarak:

*Vatanın bağına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini*

deyip kadere meydan okumuş adamsın!..

Sen İbrahim'in Tanrı'ya kurban edeceği andaki İsmail gibi:

*Cânımı cânân eğer isterse minnet cânıma
Can nedir kim ânı kurban etmeyim cânânıma*

diye başını yurdunun hak yoluna koyup dinelmiş adamsın!.. Sen feleğe sözünü geçirmiş: dünyanın saldırganlığını yüz geri çevirip yurdunu kurtaracak, devletini kuracak güçte olduğunu dünyaya tanıtmış adamsın!..

Sen ki bütün cefaları önleyecek yapıda göğüslü: bütün küçüklükleri ürkütecek keskinlikte bakışlı; bütün saldırısları yıkacak çelimde duruşlu idin, bu yeryüzünde öyle bir sağlam yerleşmişliğin vardı ki!..

En sonunda: “Hastalık ciddidir, öldürücü olabilir. Fakat kalbim sağlamdır, dayanacaktır” dediğin iki koma arasında başını yastığından güçlülle kımıldatıp başbakanına:

- “Bugün Hatay'dan ne haber var? Yeni raporlar aldınız mı?” diye sorduğun demlerine kadar bile o derece yaşama ile dolu idin ve hızını başkalarına da o derece geçiriyordun ki!..

*Bir şûlesi var ki şem'i cânın
Fânûsuna sığmaz âsumânın*

mısralarında hayal edilmiş coşkunluğu öyle imrenilecek bir güzellikte kendinde belirtiyordun ki.. Sofranda ağırladığın çocukluk arkadaşlarından, Meclis arkadaşlarından, devrim arkadaşlarından nutuklarında, yurda hizmetlerini övdüğün, şanlarını alkışladığın silah ve zafer arkadaşlarına kadar, seni tanıyanların, seni kutlayanların her biri; hepimiz, hepimiz; biz senden gençlerde gideceğiz; sen kubeleri serinlendiren; sen meydanlara bahar ferahlığı yayan; sen, nesillerin başları üstünde çağılayan çınar; sen, yaşlı tarih gibi sağ kalacaksın sanabilmiştik..

Bu dünyaya sen lazımdın!..

Uyanmaz uykudan cânan, uyanmaz...

Uzun gecelerin uykusuzluklarından sonra sabaha karşı misafirlerini uğurlarken bazen kendin de onlarla birlikte köşkünün önüne çıkardın. Yüksek yaylanın gece havası sertmiş; sabah ayazı titretici olurmuş; aldırılmazdın. Açık havaya, yaz, kış giymeyi tercih ettiğin ince kumaşlı giyiminle çıkardın... Sağlığını korumak isteği ile aramızdan birimiz ikimiz hemen omuzuna palto koştururduk. Kapının önünde nöbet tutmuş asker, -senin gönlüne gurur duyuran; zaferlerinin en sevdiğin yoldaşı olan askerlerden biri; milletinin çocuklarından biri; bir Türk delikanlısı- gözünün önünde, yavaşlamadan, duraklamadan, zamanın şaşmaz ölçüsü denecek sert ve düzgün adımlarla bir boz çelik parçası dökümünde bir aşağı bir yukarı dolaşırdı... Anadolu'ya ilk ayak bastığın zamanlarda, Çamlıbel'den aşarken, cema-

datı ve ervâhı ile bütün yurdunu uyarmak istiyormuşçasına: “ufuktan şimdi doğar, yürüyelim arkadaşlar” diye masum delikanlı hevesi içinde haykıra haykıra haber vermiş olduğun güneş, mor Hüseyin Gazi tepelerinin yalçın çizgileri üzerinden ihtişamla doğacağı yeri git gide pembeleştirerek hazırlamaya başlamış olurdu... Ve sen ilk ayak bastığı zaman sadece istasyondaki yedi keskin ışığından başka belli başlı hiçbir pırıltısı seçilmez bir “küllenmiş mangal gibi” örtülü bulduğun Ankara, şimdi senin eteğin ucunda bir baştan bir başa ışıklara bezenmiş bir büyük ehram gibi yayılırdı... Sen, o serin şafak vakti yüksek tepeden o önündeki askerin yürüyüşüne; bozkırın engin yalnızlığı ortasında coşkun bir haykırış gibi yükselen pırıl pırıl Ankara’ya ve Hüseyin Gazi tepelerinde pembeleşmeye yüz tutmuş tan yerine; gönlünde kimbilir neler duyarak, neler düşünerek baka baka, mahmur sabâ makamından:

*Uyanmaz uykudan cânan, uyanmaz
Sabah olduğuna gûya inanmaz*

şarkısını yar hasreti, sıra derdi çeken bir delikanlı gibi içli içli okurdun!.. Sonra da neler söylemek, neler duyurmak istediği anlaşılmaz bir mahmur gülümseyişle, bir melâlli susuşla yanındakilere bakardın. İnce dudaklarının büküm gibi hafif kımıldanışıyla, ince elinin esefli bir küçük işaretiyle:

- “Haydi çocuklar, gidin” derdin. Uzaklaşmamıza arkamızdan bakarak bir müddet daha kapının önünde, o An-

kara sabahının karşısında yapayalnız, etrafını seyrederdin; sonra, kendin de düşünüşe benzer o ağır yürüyüşünle yapayalnız, içeri çekilirdin...

Bak Paşam! Bugün gene sabah oldu. Güneş gene doğdu ve o'nun ardınca bu sabah yer yüzüne sen bir daha doğdun!.. Milletin Seni karşılamak, görmek için bir mahşer kalabalığı ile yollara bir daha döküldü... Senin sesin nerede?..

Milletinin seni gördükçe varlığından kabarmış göğsü, bugün sızlayışla dolacak... Sen kamutay kürsüsüne çıkarken o'nun seni coşkun deniz dalgaları gibi (uğuldayarak), binlerce kanat sesleri gibi sevinçten uçmak dilercesine (çırpınarak) alkışlamış elleri, bugün yanlarına düşüp kalacak... Senin yüzünü görmekten parlamış gözleri bugün, senden ayrı düşmenin acısı ile ıslanacak... Ve sen kamutay kürsüsüne çıktığın zamanlardaki etrafını sarmış alkışlar, bugün yolunun üstüne hıçkırık olup dökülecek!..

“Ne mutlu Atatürk’ü olan millete”

Sen yaşarken milletini el üstünde tutardın. Bütün duygun, düşüncen, kaygın, şevkin ona idi. Her bir nutkunda cephe komutanından, kurmay başkanından neferine kadar zafer yığınının yiğitliğine, üstünlüğüne, kutsallığına hayranlığını söylerdin. Civanmert sesinle onları alkışlardın. Kendinden bir söz etmezdin; taa o güne kadar ki kendi emeğinle ve şanlı milletin emeliyle kurduğun yeni devletin başkentinde Cumhuriyet’in Onuncu Yılı, koca meydanı kaplamış mahşer gibi bir halk önünde geniş ve sağlam göğ-

sünü yırtar, asil sesini yıpratırcasına bir coşkunlukla, karanlıkları bir an içinde parçalayan bir şimşek yalbürtısı gibi: “On beş yıldır sana çok vaatlerde bulundum; bahtiyarım ki hiç birinde isabetsizliğe uğramadım” diyerek saadetinin ne olduğunu belirttin!.. Senin sesin o gün sade karşındaki ovayı kaplamış yığını değil; onun ardındaki çatkın yüzlü dağları yankılarla ürpertecek; göz aşırı ufukları tutacak; göklere ve ruhlara ulaşacak kadar enginleşmişti!..

Sen o gün, o sesinle millete hiçbir hesaba benzemeyen büyüklükte, tertemiz bir hesap verdin. Ve: “Ne mutlu Türk’üm diyene!” haykırışıyla gönlünü dolduran, göğsünü kabartan, geceni gündüzünü aydınlatan ışığın ne olduğunu duyurdun!..

Mahşer gibi halk senin o şimşek sesine, -kendi cevherinin manasını en iyi bilmiş ve kullanmış sen eşsiz yiğitlerin bir gök gürlemesi mehabeti ile cevap verdi: “Yaşa, var ol!..”

Bu söylediklerimi tasvir, teşbih sanma! Sen ki mübalağadan, gururdan hoşlanmazsın; sen ki yalnız tükenmeyen hız, dinmeyen coşkunluk ve sarsılmayan vefa ararsın! Sen ki bu dünyanın bütün zenginliklerine altınla saraylarına sahip oldun da, hiçbirine yüz vermedin: hiçbir hazineye el atmadın; zekânın bütün yaratıcı definesini, milletin uğruna, milletin aşkına saçtın; sen ki dünya malı diye nen vârsa göz yummadan önce kendi elinle millete bağışladın; sen ki bu yer yüzüne gönlünü vermek ve yer yüzünden sadece gönüller almak için gelip geçtin!.. Bunlar seni ve milletini düşününce akla ve dile gelen, en doğru, en düz birer deyiştir.

Sen Onuncu Yıl günü, o sonsuz coşkunlukla milletin eşsiz cevherini nasıl başın üstünde taşıdınsa, bugün de milletin senin zarif endamını, senin güzel ruhunu başları ve elleri üstünde; “- Ne mutlu Atatürk’ü olan millete” sayhası ile taşıyor! Seni sonsuzluk yoluna bütün milletin; büyük nutkunda yaratıcı ve yaşatıcı eserini eline emanet ettiğin Türk gençliği, yarınki ümidin gökyüzü olan bütün Türk gençliği götürüyor.

Devlet başkanlarından ayakları çarıklı köylülere kadar, -solmaz hürriyet ve eşit hak havası içindeki ahengi bozacak üstünlük, aşağılık ayırdı gözetmediğin- halkın sana bitmez tükenmez sevgisi arasında dinleneceğin menzile doğru gidişindeki mehabete bak, ey ebedi Atatürk!.. O, bir ayrılışın siyah gecesine benzemiyor! Çankaya tepelerinden Hüseyin Gazi’nin mor tepelerine doğru bakarken gördüğün doğuşun pembeliğine benzemiyor. Sen toprağa gömülmüyorsun; yurdumuzun bağrına bir sönmeyecek ışık, Türk varlığının ışı-ğı olarak dikiliyorsun!.. Dinleneceğin yer nur olsun!..

Hızı

Hızın öylesine yaratıcı idi ki!.. Anadolu’ya ayak bastın: Asırlardır bakımsız, yardımsız o diyara seninle yeni bir kalkınma; ne diyorum? Yepyeni bir mana geldi!.. Ankara, Eti kurganlarının alanı; İskender, Sirüs akınlarının uğrağı olmuştü. Ankara, Galatların macera yurtları, Avgustos İmparatorluğu’nun Ön Asya sömürgesi, Bizans’ın eyaleti, Selçuk’un emareti, Osmanlı’nın Vilayeti olmuştü!..

Fakat, řu binlerce yıl içinde ilkin senin gününde, senin elinledir ki orası medeni insan şerefine en yaraşır ve ancak ergin devrimlerle elde edilir milli hâkimiyetin; muzaffer, bağımsız, birlikli, bütünlüklü, ileri görüşlü Türk Cumhuriyeti'nin başkentliğine yükseldi.

Hızının her konduğı yer anıt...

Hızının anıttan durağı yoktu. Fakat konduğı yer anıtlardı: Doğduğı evi Selanik anıt edildi. Zabıt çıktığı Harbiye'nin kapısına heykelin dikildi. Mütarekede Anadolu'ya geçerek gerçekleştireceğın milli hareketin planını Şişli'de kiracı kaldığın aylarda tasarlamış olduğın ev, şimdi İstanbul'a anıt oldu. Umarım ki vefakâr İstanbul Çanakkale muzafferinin Birinci Cihan Savaşı yıllarında anası ve kız kardeşi ile birlikte Beşiktaş'ta kiracı kaldığı Akaretler'in 76 numarasının kapısına da bir gün bir anma kitabesi koyacaktır...

Sivas'ın lisesinde millet kongresi topladın; o yapı tarihe anıt oldu...

Ankara'da üç noktada eğleştin; üçü de millet davası tarihinin birer yüce doruğı oldu: Ankara'nın ziraat mektebi, mektepten başka neyin nesi olabilir, eskiden kimin aklına gelirdi? Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurup açmaya hazırlanırken senin kendine ilk karargâh edinmiş olduğın o yer, zafer planlarının hazırlandığı Umum Erkânı Harbiye Reisliği oldu: tarihe anıt kaldı... İstasyondaki küçük yapıyı bir kaç ay ev edindin: iki İnönü muzafferiyeti-

nin sonuna kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi reisinin konağı ve o zamandan bu yana Türk Cumhur Başkanlığı'nın "Kalem-i mahsusı" oldu: tarihte anılı yer aldı.

Çankaya

Sen gelmeden önce Çankaya, ıssız dağ başlarında eski Ankara'nın viran bağ bucaklarından biri idi. Geldiğin günden bu yana ise, hemen daha ilk yıl o tepenin adı dünyanın kulaklarında uğuldar oldu. Çünkü o tepe, İstiklal Savaşı'nın idaresi için Ankara'yı seçtiğinin ikinci yılından ömrünün son yılına kadar senin dehanın karargâhı oldu.

Sen oradan cepheye koşup, -sayıca çok baskın; gördüğün yardımca çok üstün bir saldırgan ordu karşısında; Nâzım Bey'in şehit düştüğü Nasuh Çal Tepesi'ni bir günde on, on iki defa ala vere; adım adım arslanca boğuş boğuşa- Afyon Karahisar'la Eskişehir'den geri çekilen ordumuzun zalim bir mehtap altında, zorlu bir düşman önünde bozguna uğramadan bir gecede Muttalip köyü gerilerine alınmasını sağladın!... Bizim gibi üzülmekten başları önlerine düşenlere: "Yazınız. Eskişehir'in düşmesi acıdır; fakat bu düşüş sıfırdır. Maksat ordudur. Ordu ayaktadır; yenilmemiştir; onu bu gece Porsuk gerisine çekebilirlerse, düşmanın bizimle temasını kesebilirlerse, mesele yoktur... Çekebileceklerdir, kesebileceklerdir. Çekiliş iyi idare ediliyor. Düşmanı bir ay oyalayabilelim, sonra behemahal mahvedeceğiz" dedin!.. Sarıkamış'tan ve Süveyş'ten beri nice nihai zafer vaatlerinde bulunmuş yurtsever serdarların İstanbul'u

bile kendi kaderine bırakarak yabancı illere sığınmak zorunda kalmış ve oralarda öç alan komite kurşunları ile yere serilmiş olduklarını gördükten sonra, şimdi, bir defa daha, yurt çadırının, mâkûs talihleri göğüsleyip şanla yenmiş olmasına rağmen, keskin istila boraları önünde sökülüp Bandırma, Mudanya, Bursa, İzmit, Geyve, Uşak, Afyon, Kütahya, Eskişehir’e doğru yırtıla parçalana uçuşarak: Afyon, Kütahya üzerine: Kütahya, Eskişehir üzerine yığılarak gerilediğini; top seslerinin ta Polatlı yakınlarından Ankara boşluklarına çarptığını duyan insanların önünde, o koyu tirşe sivil spor giyiminin içinde, serin gülümseyişinle:

- “Merak etmeyin, kurtaracağım” diyecek kadar sarsılmaz güveninin göz kavramayacak enginlikte olduğu kimin tasarısına sığabilirdi?.. Önünde, ilerleyen düşmanın ateş duvarı! Onun daha gerisinde, senin yıkılıp gitmeni gözleyip yatan büyük devletler, Babîâli!.. Ve arkanda, dönmekte olduğun şehirde, her başa çıkamayışın hesabını senden soracak Büyük Meclis!..

Talihin bu önü ardı ateşle çevrilmiş korkunç çemberi ortasında sen hâlâ dimdik durabilmek için ne çapta bir varlık imişsin!.. Çıldırılmış bir maceracı diye görülebilmek, sövülebilmek tehlikesine düşebileceğin bir gecede bir başına nasıl ayakta durabildin? Seni o akşam ki kadar büyük görmemiştim!.. Sen o gece, vatandın. Kalın ve donuk sesin, o gece Nizâmı.. Alev kasabaları, göçmen öbekleri arasında düştüğümüz talihsizlikler içinde başımızda sağ kalan talihimiz bir sendin!.. Cepheden Çankaya’ya o ruhla döndün; Çanakkale’yi başarmış olan adamın ruhu ile...

Düşmanın daha ilerlemesi ihtimali karşısında, gerekirse kamutayı Kayseri'ye taşıyıp savunmaya devam tedbirlerini orada düşündün.

Başkomutanlık görevini orada üstüne aldın.

“Düşmanı vatanın harim-i ismetinde boğup nâili halâs olmak” sözünü orada yazdın.

Düşmanın ne yandan ilerleyebileceğini sezmek için cepheyi gezdiğinde düşüncene dalgınlığından bir akşam karanlığında, at eğeri tutacağım derken boşluğu tutup sendeleyince kaburga kemiğinin kırıldığı vakit küçücük bir otomobil içinde Çankaya'ya döndürüldün. orada doktorların, kırığını sararlarken, bir kaç zaman rahat döşeginde uzanıp yatmanı isterlerken sen hiçbirini dinlemedin; direndin. Vatanın mukadderatı bahis konusu olunca kendi sızını yabana attın. Senin kemiğinin kırıldığı yerde düşmanın gurusu kırılacaktır inanını söyledin. Oradan kucakla indirildin. İstasyonda trene kucakta bindirildin.

Sakarya zaferinden dönüşünde

“Tarihin en uzun meydan muharebesidir” dedikleri Sakarya'yı böğrün sancıya sancıya, düşe kalka, bir sivil spor kıyafeti ile idare edip kazandıktan sonra bir akşam üzeri, kimseye söylemeden; karşıcı, alkışçı beklemeden; başının üstünde tâklar ve ayaklarının altında halılar dilemeden; gündelik işini görmekten dönüyormuşsun, kendi kalemi

mahsusundan çıkıyormuşsun gibi, yıpranmış bir iç vilayet taksisi sanılacak bir Ford otomobilinin sadeliği içinde; ellerinde beyaz güderi eldivenleri; o sivil kıyafette Çankaya'ya döndün... O kadar ki Hamdullah Suphi, Yakup Kadri ve ben, seni istasyonda karşılamaya yetişemedik. Atları hızlı gidemeyen faytonumuzu Kavaklıdere'de görünce arabayı bir an durdurdun. Seni yolda kutladık. Ardınca köşke çıktım. Eski köşkünün taşlığında gazanı tekrar tebrik ettim. Yapıp başardığın iş, virtüözce çekilmiş bir bilardo vuruşu imiş gibi yarı şaka, yarı ciddi bir tavırla gülümseyerek: "Ben galiba gene en iyi şu askerliği yapıyorum" dedin. Sonra cebinden kırmızı maroken kaplı bir küçük defter çıkararak çok ciddi bir sesle: .

- "Bak buraya, birader! Ben bu muharebede iki şey keşfettim ki bunlardan biri askerlik tarihinde şimdiye kadar formüle edilmemiştir. O da şudur: Daha iyi hamle etmek için iğreti çekilmeler yaptırdığım bir sırada sırt vere vere ta Ankara kıyılarına gerilediğimizi göz önünde tutarak: "Bu hat da elden giderse, hangi hattı müdafaa edeceğiz" diye benden teessürle soran bir değerli kumandana, Yusuf İzzet Paşa'ya: "Vatanı korumakta hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Bu satıh bir baştan bir başa vatanın bütün yüzüdür. Vatanın bu sathı, en son kayasına kadar düşmanla boğuşularak müdafaa edilecektir" cevabını verdim ve bu formülü bir emri yevmi ile bütün orduya tebliğ ettim. İşte bu, ilk benim keşfim, benim buluşum, benim harp tarihine bir ilavemdir" dedim... "İkincisi de bana Sakarya'da doğan şu düşün-

cedir: Hiç bir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için gerekir en belli başlı vasıtaadır. Gaye, fikirdir. Zafer, bir fikrin istihşâline hizmeti nisbetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin istihşâline dayanmayan bir zafer pâyidâr olamaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muhârebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır, doğar. Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur” diye anlatmada bulundum. Zaman mesafesi ötesinde aklımda böyle kalmış bu iki noktadan birincisi: savunmaya verdiği çetin ve yıpratılmaz bir dayanma manasını; maddi ve gerçekçi bir görüşü; tam bir milli savunma tarifini; Senin iradenin bükülmez tecessümünü; yani bir şimdiki zaman manzarasını düşünceimde belirtiyordu... İkincisi de elde edilecek büyük kazancı, yeni ülküye ulaşmak için ancak bir yol açıcı merhale saymak düşüncesini; ileriki rejimin ve devrimlerin öncüsü bir seziyi; yani, üstü şimdilik örtülü geçirilen bir gelecek zaman tasarısını hayal ettiriyordu... O defterde yazılı galiba bir üçüncü nokta daha vardı ki, neydi, şimdi pek hatırlayamıyorum. O defter hâlâ arşivlerinde duruyorsa, senin önem vermiş olduğun bir nokta daha bulunmuş olacaktır... Burada, benim asıl anlatmak istediğim, senin çalışma tarzının bir köşesinin aydınlanmasıdır. Kayıtsız, hesapsız, notsuz hareket eder biri olmadığının bilinmesidir! Defterlerinden yurdu-muz, milletimiz için; görüş, anlayış tarzın için daha kim bilir ne yararlı düşünceler çıkacaktır!..

Sen değil mi idin ki, bir kitapta okuduğun şu: Napol-yon’a sormuşlar: Programınız nedir? O da cevap vermiş ki:

“Ben yürürüm, program benim hareketimden çıkar” sözüne:

-“Evet amma o türlü giden, sonunda, başını Sent-He-len kayalarına çarpar” düşüncesini ilave ettin...

Hızın ne kadar keskinse, ölçün de o kadar kesindi. Yürüyüşün bile düşünüşe benzerdi: Tetikte, tartılı...

“Söyleyeceğiniz her cümleden sonra, yeni bir cümle-ye daha başlamadan bir an bile dudağınızı birbirine kavuş-turup ağzınızı kapalı tutun. Bu bir anlık susuş sırasında zih-ninize gelecek tedbirlerin çokluğunu tasavvur edemezsi-niz” diye bizlere söyledin. Ve: “Her gün, sabah, akşam, gece, ne zaman sırasına getirebilirseniz; bir çeyrek, yarım saat, ne kadar vakit ayırabilirseniz, kendi içinize çekilin; o gün yaptığınız işi gözünüzün önünden ve düşüncenizin tar-tısından bir defa geçirin. Şuurunuzdan alacağınız cevapla-rın ne kadar faydalı olacağını tasavvur edemezsiniz” der-din... O çapta bir adamdın ki, daha önceden de söylenmiş, bilinmiş bu düşünceler senin ağzından işitilince ilkin senin başından doğmuştur tesirini uyandırıyor. Çünkü onlar, sen büyüklükte bir insanın denemelerinden ve tasdikinden geçmiş birer gerçek olunca yeni birer değer üstünlüğü ka-zanmış oluyorlardı...

Hamlelerinden önceki bir âdeti

Büyük devrim hamlelerinden önce kaç kere görmü-

şümdür: O işin üstüne atılmadan önce geri geri çekilirdin; saatlerce, günlerce, başkalarını söyletir, kendin dinlerdin. Bir kapı gıcırdamasından bile irkilip işkillenecek titizlikte bir temkinli durgunluk içine sarılmış görünürdün. Sezilirdi ki içinin tartışmalarını dinleyen dışın susmaktadı; ta o ana kadar ki zekânın elâstikiyetini bir çelik yay gibi usul usul kurup geresin!.. O zaman, gözüne kestirdiğin için üstüne bir yıldırım aleviyle atılır; onu, kendi tabirince, “muhakkakaa” koparıp alır; ancak ondan sonra yatışırdın, durgunlaşırdın. Gördüğün işi ancak o zaman başarıyla içine; talâkatinle de etrafına sindirirdin... Büyük bir işten önceki tutumlu titizliğin, atılganlık başlangıcındaki kaplana; işten sonraki yumuşaklığın da hazmeden arslana benzerdi...

Senin zekânın en hayran kaldığım üç hassası: sonsuz coşkunlukla sezgisi; harekete geçeceği anı şaşmazlıkla kestirisi; ve yaptığında yanılmaz ölçüsüdür. Birinci Cihan Harbi’nde devlet yanlısı tuttuğu yol yüzünden çöker ve yığın, çaresizlikler içinde kahırlanırken sen; milletin öz cevherini sezerek, sağ duyusuna inanarak, gençliğine güvenerek, yalnız sen: “Muhakkakaa bir nûra doğru yürümekteyiz” diyordun. Hâle çok üzülüyordun; fakat telaşsız duruyordun ve bekliyordun; anının geleceğini biliyordun... “Başku-mandanlık muharebesinde en kesin vuruşu nerede ve nasıl indireceğini sen tam anında yakalamış, kavramış ve yapıştırmıştın... Zafer senin gözüne bütün yalgın yollarını yal-bırdatırken sen hiç kamaşmaksızın duracağın noktayı bil-miştin... Misâkı Milli hududu, senin kılıcının dikili durdu-ğu ve daha beriye geçirmeye bırakmadığı yerlerde çizgilen-

mişti. Zaferin seni onun bir adım aşırısında bulmadı... Ah! senin vasfına, ne kadar susamış olursa olsun, bir tek kalemin gücü yetemez... Senin vasfına Davud'un "Mezâmîr'i gibi cana işleyen yanıklıkta; Erganunlar gibi uğultularda; Mevlana'nın "Ayrılıklardan şikâyet etmede"ki neyi gibi ilahilikte sesler, sesler ve sesler gerek...

Meclis'ten alkış tufanları içinde müşürlük rütbesiyle Gazilik unvanını aldığın akşam, Çankaya'ya döndün ve sade bir sivil giyiminin içinde!..

Sakarya kazancından sonra, Kilikya işini konuşmak üzere Briyan'ın sana hususi murahhas gönderdiği Franklen Buyyon'u gerçi istasyondaki kalemi mahsus binasında misafir ettin; fakat onu Çankaya'da kabul ettin, ağırladın...

Emeğinin ilk yemişi Sakarya gibi emelinin ilk verimi Adana kazancını Çankaya'da tattın...

"Ankara, Moskova, Londra" adındaki kitabı yazan madam Jorj Bert Golis'i Çankaya'da misafir ettin; Adana'nın yurda dönüşündeki sevinç ve heyecanı madama gösterebilmek gibi bir güney gezisini Çankaya'da tertip ettin ve refâkat zabitin Mahmut'u (sonradan Siirt mebusu Mahmut Soydan) kadının yanına vererek Çankaya'dan yola çıkardın.

"Ergenekon"undaki mülâkatını Yakup Kadri; gazetesindeki mülâkatını Ahmet Emin seninle Çankaya'da yaptı.

Moskova'dan murahhas gelen Fronze'yi; Buhara'dan murahhas gelen Nazari ile Receb'i Çankaya'da kabul ettin...
Çankaya'nın yolu işlek oldu...

Ankara'nın üç tepesi

Sen Çankaya'da yerleşene kadar Ankara'nın iki aydın tepesi vardı: biri, şehrin önünde duran Meclis tepesi; biri de Kalaba Köyü civarındaki eski ziraat mektebine yerleşmiş Erkân-ı Harbiye tepesi... Çankaya'ya gelmeden sonra tepeler üç oldu...

Unutulur mu o zamanki bozkırın biteviye yalnızlıkları içinde o tepelerden Çankaya'ya döndüklerin ve Çankaya'dan o tepelere gidip geldiklerin!.. Ankara'dan Çankaya'ya çıkan yol!.. O yol ki, gariptir, köşküne onarılmış varabilmesi için sarfedilen zaman, senin Milli Misâk'ı gerçekleştirmeye sarfettiğin zamandan uzun sürmüştür... Nasıl ki sonraları, şu bildiğimiz Ankara Palas Oteli'nin kurulması Süleymaniye'nin kurulmasından uzun sürdü!.. Demek istiyorum ki, el emeği ve kol kuvveti cephelere taşımaktan geriye yetemezdi.

Çankaya'da ilk yıl

İlk Çankaya yılının yurt sevgisi ve zafer inanı ile dolu geceli gündüzlü çalışmalarını, küçücük evlerini, bakımsız kalmış, geniş bağlarını, yakıcı, dondurucu mevsimlerini,

çektirdiği güçlükleri, katlandırıldığı mahrumlukları, duyurduğu heyecanları şimdi burada birer köşesinden açıp anmak, senin o yıllarını anmaktır... Unutulur mu o zamanlar!..

Doğrudan doğruya ilgilendiğin müzakerelerde hazır bulunmak için şehre hemen her gün inmek; celselerden sonra Meclis'teki küçücük riyaset odasında ziyaretçilerini kabul etmek, ya istasyondaki “Kalem-i Mahsus” binasına uğramak; ya hükümet konağına gitmek, ya da Erkân-ı Harbiye'ye çıkmak âdetin olmuştu. Oralari senin teşri, icra, sivil ve asker makamlarındı...

Böyle günlerde Ankara'ya gece iyice sindikten, ev aydınlıklarında mahalle aralarındaki köpek havlamalarına kadar her şey durulmaya erdikten sonra köşküne dönerdin. Ankara'nın gece durgunluğuna vurması zaten o kadar gecikmezdi ki... Meclis'in bir kovan gibi arasız çalışması, “Heyet-i Vekile”nin (Bakanlar Kurulu) sık ve uzun toplantıları dışında o zamanki şehrin öyle başka büyük merkezlerde görülmeye alışılmış faaliyetlerden hiç birini tanımıyordu yüzüne bir bakmakla anlaşırdı...

Zafer olduktan ve demir yolu açıldıktan sonra İstanbul'dan Ankara'ya trenle dönerken bir defa refikam, yolcular arasında bulunan -o zamanlar Amerikan Büyük Elçiliği'nin Ankara'daki maslahatgüzârı- Mr. Trit'e: “nereye geldiğimizi” sormuştu. Trit de vagon penceresinden başını daha sarkıtıp dışarıya epeyi göz gezdirdikten sonra, yüzünde ne söyleyeceğini kestiremeyen bir adamın şaşırması lığı okunarak:

-“Madame! Nous sommes en pleine Anatolie” ceva-

bını vermişti... Türkçesi: “Tüm Anadolu’dayız” yahut “Anadolu’nun göbeğindeyiz” demeye gelen bu söz, denebilir ki bozkırın, hele o zamanlar için büsbütün en kısa ve samimi tasviri idi... Oranın zaferden bir iki yıl sonraki hali bu olursa bir de İstiklâl Savaşı yıllarının yoksullukları içindeki hali düşünölsün: Yani, isyanlar ve çeteler çağı denebilecek ilk “Kuvây-ı Milliye” devrini iki İnönü kazancı sona erdirerek düzgünleşmeye yüz tutmuş bir devlet biçimine sokmaya başlayıp da Sakarya kazancının da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti idaresini daha güvenle geliştirir olduğı devre rastlayan zamanki hali... İşte ancak o vakit o manzara daha doğrusuna kavranmış olur...

Yazları kupkuru kesilen bir incecik çayla iki yakasındaki bir kaç da söğüt ve iğde; ancak birkaç yerinde birkaç tutam kavak; ara sıra da şurada burada ayak üstü dikilmiş toprağa benzeyen ve zihinde: “Allah insanı nasıl balçıktan yarattı ise insan da barınağını işte böyle balçıktan kurar” gibilerde bir düşünce uyandıran birkaç kerpiç köy!.. Onların dört bir yanlarındaki uçsuz bucaksız ve bir baştan bir başa ıssız kırlarda boşuna ot, boşuna su, boşuna gölge arayan ve kıvrır kıvrır, pırıl pırıl, lüle lüle siyah beyaz tüylü postları iki yanlarına selsebil suları gibi dalga dalga dökölen tiftik keçisi süröleri! Anadolu yüksek yaylasının kıraç enginliklerinde yer yer ak köpükler gibi savrulup dalgalanan o süröleri!.. Bir de o boş kırların orta yerinden geçen her kilometresi için dayanılmaz çoklukta garanti hakkı alır, ve kara sapanla sürölmüş tarlalarının baht işi verimini beş on geliş gidişte sömürüp götürür, yabancı kumpanya marifeti bir

demir yol!.. İmparatorluğun , en son asrında, bir kısımcık Anadolu'ya ancak böylelikle sağlayabilmiş olduğu biricik ilerleme vasıtası denebilecek o pahalı oyuncak! Ve o yolun üzerinden günde bir iki defa bir kara solucan gibi kıvrıla kıvrıla geçmekteki trenle yarışan zorlu çoban köpekleri!.. Oranın tabiat cömertliğine rastlamamış ve yüzüne insan emeği geçmemiş vasfını bozacak, başka, hiç bir iz yoktu!..

Teniyle canıyla bellememiş birine neresinin neresi olduğunu bildirmeyecek kadar sır tutan o manzara muhteşem çoraklık bölgesi idi... Elde kalmış vatan bu idi!..

Hayatına başlamış da, hayatını tüketmiş de sanılabilecek o toprak enginliği olanca kuraklığı ile gelip Ankara'nın ta eteğine dayanırdı... Usandırıcı ummanı ancak o şehir kayasına saldırışının en son ucunda sulak bir hazinlik bağlardı! Oralarda o zamanlar sadece leyleklerle kartallar ve akbabalar gezinip uçuşuyordu!

İşte senin, yurt kurtarıp devlet kurmaya kaynak edindiğin Engürü, bu sıtma yatağı ile kendi arasına yazısız, tarihsiz; sarı yosun bağlamış boz mezar taşlarının karmakarışık kalabalığı altında yatan belirsiz ölülerinden bir set çekmişti!.. Kendi de boz kayalıklı iki çetin dağdan kale duvarlısının böğrüne üst üste yaslanıp yamanmış türlü renkte basık, yayık, az duvarlı, çok pencereci, yamru yumru evleri ile eski Şarkkâri bayındırlığın külçeler halindeki kalıntıları tesiri verirdi. Ona baktıkça, Fuzuli:

Lâ'İveş tâş içindedür vatanım

mısrasını, kendi iç ruh haletinin tasviri için mecaz olarak değil de buralı biri ağzından gerçek olarak söylemiştir sanılsa yanlış olmazdı!..

“En ma'murdu” dedikleri kısmı birinci cihan savaşında yanmış olduğundan kasaba daha da daralmıştı; Millet Meclisi kurulalıdan beri ise ahâlisi üç dört misli artmıştı... Yeni tabaka, o tepenin dolaylarından olan çevre dağların yamaçlarındaki yazlıklara dağılmıştı. Uzaktan bakılınca kervan sırtlarından şuraya buraya gelişi güzel devrilip devrilip atılmış yük denklerine benzeyen kırmızılı beyazlı küçücük küçücük evlerini, yurdun dört bir bucağından gelme “yaban”lar yazlı kışlı mekân edinmişlerdi...

Sen, işte yurdun o sürgününden milletinle birlikte memleketi kurtarmaya kalkmış göçmenlerin başı olarak, düşman elindeki İstanbul idaresince fetvalarla idama mahkûm edilmişlerin başı olarak Çankaya'da mekân tutmuştun... Orası o vakit hakikaten bir öbür dünya idi; fakat onların sandığı gibi ademe ve idama götürecek bataklık dünya değil... Senin, inanınla adem batağından kurtararak idam edilmeye bırakmadan diriltmeye başladığın ve şanla yaşayacağına bir zerre şüphe etmediğin vatanın yepyeni dünyası!..

Çankaya bağlarına geliş gidiş

Bulunduğun tepeye akşam üstleri, şehirden çıkacak araba yok gibiydi. En müşterisiz kalmış faytonlar bile Çankaya adını duyunca bazen müşteriye omuz çevirirlerdi!

Çünkü çoğunun atları cılızdı, ve Kavaklıdere'den öte yokuş çok dik...

Demek istiyorum ki Çankaya, Kudûmunla yaz kış oturulur bir yer olmaya başladıktan sonra da taşıt bakımından pek göze alınır yer değildi...

Yazlarını o sırtta geçirmeye alışmış varlıklı yerlilerden birkaçı bile işlerini ikindiye paydos ederler; kara kuru merkeplerine binerek şehirden yola çıkarlar; başlarına siyah şemsiyelerini açarlar; sabırlı ve sarsıntılı bir yolculuktan sonra ancak sular kararmasına yakın bir zamanda bağlarına varırlardı...

Bağevleri

Yamaca yaşlı tarafları birer, şehirden yanaki yüzleri ikişer katlı bağ evlerinin alt katına eşeklerini çekerler, üst katına da kendileri çekilirlerdi.

Sadece ahır olarak kullanılan o alt katlar taşandı. Ev diye kullanılan üst katlar ise dıştan, bölme direkleri arasına balık kılçığı biçiminde doldurulmuş bir sıra yassı tuğla, bir sıra da kerpiç harçtan yapma idi... Koyu toprağı çiçekler gibi neşelendiren bu dış yüzleri o evlere bir nevi Norman stil mimari çeşnisi veriyordu!.. İstanbulluların gariplerine giden bir nokta da alt katla üst kat arasında içeriden merdiven olmayışı idi. Ata veya eşeğe su ve yem vermek için bahçeden işlemek gerekiyordu. Daha garibi şu idi ki çoğunda insan, evinde atının veya eşiğinin gübre kokuları üstünde yaşıyordu. Çoğunda kendi ihtiyacı için bahçede ev-

den uzakça bir kıyıda küçücük kulübemsi bir yeri kullanıyordu.

Garibe giden bir başka nokta da bu bağların hemen hepsindeki ev kapısının yamaçtan tarafa olup da ahır kapısının şehir tarafına açılışı idi. Bu, insana da, hayvana da düz ayak giriş sağlamak bakımından belki kullanışlı idi; fakat zevkten yana eksik olduğu da şüphesizdi.

Oturma katına gelince: orada, yerlilerin “göz” tâbir ettikleri karşılıklı iki oda; ortalarında da sofamsı, daha doğrusu aralığimsı, en hatır için bir sözle de “şehnişin”imsi bir setli boşluk vardı. Mutfak eve bitişikti; fakat kapısı bahçeden...

Önderi olduğun millet davasına inanıp katılmış nice ünlü kişiler, en tepedeki büyücek köşkümsü taş evde sen olmak üzere, işte bu yamaçtaki böyle kulübelerde çolukları ile, çocukları ile yazlı kışlı yerleşmiş oturur göçmenlerdi. Birinde, Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver); birinde Maliye Vekili Ferit Tek; birinde Matbuat Müdürü Hüseyin Ragıp (Baydur); birinde İzmir mebusu Mahmut Esad (Bozkurt), birinde Bilecik mebusu doktor Fikret, birinde baş yaverin Salih (Bozok), birinde refâkat zâbitin Mahmut (Soydan), birinde merkez Kumandanı Fuat (Bulca), birinde atlı muhafız bölüğü kumandanı Faik Bey, köşkünün bahçesinde odamsı bir çadırda da yâverin Muzaffer (Kılıc)...

Derme çatma eski bağlar, işte böyle birden bire devlet semti, tarih iklimi oluvermişti!..

Çankayalıların çoğu resmi iş hayatlarından bir kısmını Senin çalışma saatlerine göre ayarlamışlardı. Sen, gece “Meclis”, “Heyet-i vekile” toplantılarından geç dönersen onlar ardın sıra biraz daha geç dönerlerdi.

Bir akşam, Meclis’ten çıktın. Arabanı Çankaya semti-ne değil, Hükümet Konağı’na çevirttin. Yanındakilere dedin ki:

- “Bir heyeti vekile içtimâi varmış. Ben riyâset edeyim istiyorlarmış... Onun için biraz oraya uğrayacağız.”

Ve eski vilayet konağının cümle merdiveninden yukarı kata çıkınca da:

- “Sizler bu odada beni beklersiniz. İçeride biraz bulunayım. Sonra Çankaya’ya beraber gideriz” dedin...

Bekleme odası kalabalıktı, neşeli idi: yâverler, kalem-i mahsustan, heyeti vekile riyâseti kaleminden kâtip beyler...

Fakat iş, bir saat, iki saat, üç saat uzadı. Akşam yemeği zamanından iki saat sonraya kadar da sürdü... Hâlâ hareket işareti verilmiyordu!.. Bekleme odasında ilk anların gülüşülmeleri, konuşulmaları git gide eksilmişti. Herkese sadece şiddetli açlık basmış değildi; biraz da tatlı uyku basıyordu...

Nihayet, gece yarısına yakın bir zamanda, Karaoğlan çarşısından, üstleri parmağa geçirilecek gibi halkalı seyyar kahveci tepsilerine yan yana dizilmiş; -şekerleri ile incecik birer dilim limonları duran küçücük yuvarlak tabakları da ağızlarına kapak gibi konmuş- cam fincanlarda yakut rengi çaylar; bir başka tepside iki üç tabağa üst üste yerleşti-

rilmiş simitler; bir başkasında da üst üste yatırılmış dilim dilim kaşar peynirleri getirildi...

Yurdu yeniden kurmaya çalışan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ile vekiller heyetinin resmi makamda akşam yemekleri işte bunlardı!..

Bunlaryenilip biçildikten sonra dört saat kadar daha çalışıldı. Ve dün akşamın on yedi buçuğundan bu sabahın üç buçuğuna kadar hiç aralıksız on saat sürmüş müzakereden sonra toplantı son buldu. Sen, sabaha karşı köşküne döndün. Çankaya vekiller ancak gün ağarırken evlerine varabildiler... Unutmamalı ki üç tepe arasındaki mesafe en az on üç, on beş kilometre idi... Ve o zamanki baht işi taşıtlarla bu mesafe ancak iki, iki buçuk saatte aşılabılırdı... Ve bu toplantılar sık sık olurdu!..

Çankaya'daki taşıtların modernlik, konfor ve sürat derecesi bir baremin rütbeleri gibi makamların yüksekliğine göre kademelenmişti. Otomobil, yalnız Senin içindi. Galiba Adanalılar tarafından hediye edilmiş açık bir "fort"la eskiden kalma bir de askeri "Mersedes"...

Vekil olanlarının hükümetçe verilmiş iki atlı faytonları vardı.

Mebuslardan hali vakti yerinde olanlarının da birer hususi faytonu vardı. Mahmut Esad gibi gençliklerine güvenenlerin ise sadece birer atı... Yalnız Hüseyin Ragıp'ın (Baydur) iki tekerlekli ve bir ucundan öbür ucuna kadar arabanın, dört köşe bir kara kutudan ibaret gövdesine mafsalsız iki kol gibi çakılmış iki uzun direkli, körüksüz, tentesiz bir acayip briçkası vardı: tek atlı, "Apollo'nun şar"ı der-

dik... Kıvrım kıvrım yollardan araba ve at kaskatı bir vücut gibi yekpâre yürür giderdi; bir nice dönemeçte de ufak bir sürçme olsa içindeki insanlar ve arka dolabındaki yiyecek içeceklerle birlikte bir hendeğe yan gelir yatardı!..

Bir kısmı da kiralık fayton bulamazsa Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Cemal Hüsnü (Taray) ve benim gibi yayarlar; yahut Cemal Hüsnü'nün Karaoğlan çarşısından satın aldığı beygire üçü nöbetleşe binenlerdi...

İsviçre dönüşü beraberinde getirdiği o “pötikare” golf pantolonu, sıkı belli, güzel kesimli şehir ceketi ve zarif ipek boyunbağı ile Hanri Lavdan'ın romanlarındaki kahraman resimlerini andırır Avrupakârî Yakup Kadri'nin Anadolu yaylasındaki çelimsiz at üstünde, başında kocaman gümüşü astragan kalpağı sallana sallana dâvudî kahkahalar savurarak Çankaya'ya en alafranga kuvây-ı milliyeci giyiminde çıkışı, o bir tek ata da Lafonten'in meşhur “Değirmenci, oğlu ve Eşek” masalındaki hâli hatırlatır bir mana verdirir; insanın içinde, bir garp medeniyeti nostaljisi uyandırır... Yakup, o tepelere kendi böyle, kâh yaya yürüye, kâh ata bine çıkardı da, seyyar karyolası at sırtından hiç inmeden gelir giderdi...

Bu türlü karyola, o zamanlar insanın, tüfek gibi yanından ayırmaması gerekir bir koruyucu aletti. Bu usûlü Edip Servet Tör icât etmişti: Çankaya'ya gece yatısına davetli ise, daha önceden karyolasını mekkâreye yükletir, emirberi ile yola çıkarırdı. Yakup Kadri gece yatısına geldiğinde, seyyar karyolasının kapaksız yüklük içine kurdurulmasından başka çare bulunamazdı... Çünkü, Sakarya'dan önce, bir-

çok bağı evindeki pencerelerden bir kısmı camsız, hatta çerçevesizdi. Cam yerine onlara “Hâkimiyet-i Milliye” sayfaları, mâcun yerine çirişle, ne çirişle, un bulamacı ile kaplanır yapıştırılırdı. Rüzgâr estikçe bunlar sinekler gibi vızıldardı. Kepenklerin arasından ise, sabahlara karşı yayla serinliği ısırtırcasına sert eserdi...

Kuzey rüzgârının ta Eskişehir’den kopup yalçın ve çıplak dağlar arasından bir nehir gibi yayıla darala geldiği ovanın orta yerindeki Ankara’dan keskin bir boşlukla ayrılmış Çankaya evlerinde, iklim ve ulaştırma çetinliklerinden yana, o vakitler adeta, kale burc veya mazgallarında oturulur gibi yaşanırdı. Ekmekle sebzededen, kömürle petrolden ilaca kadar her bir şeyin tedariki bir mesele idi... Altı yedi kilometreden yakında manav, bakkal, fırın, eczane yoktu. Fakat her evde bir mavzer, bir filinta, bir tabança, hâsılı bir silah, sırf ihtiyaten vardı... Yoksa, o dağ başında emniyet öylesine idi ki kapılar kilitsiz yatılırdı...

Mutfak rafı, elbise dolabı gibi daha nice aranılacak şey, tahtasızlıktan, marangozsuzluktan yüz üstü kalsa da; tabak, örtü darlığı her ne kadar kendini duyursa; sofralara bez yaygı yerine gazete kâğıtları kaplansa ve yemek, piştiği kapta ikram edilse de, genç ve iyimser ruhlr Çankaya’nın o ilk yılı, bağ bahçeye, -yani vaktiyle alışılana az çok benzer bir tabiata- kavuşmuş olmanın hazzı karşısında şu bu eksikliklere aldırış etmiyordu. Hatta bu gibi eksiklikler fedakârlık faziletinin adâbından sayılıyordu denebilir...

Baharı, yazı

Etrafını yabani güller ve buram buram kokan iğdeler kaplamış yoluna girilince Çankaya'nın, mevsimleri yemiş ağaçları ile, üzüm kütükleri ile, gölgeler ve aydınlıklarla, küçücük akar sularla, hatta bülbül demleri ve kuş cıvıltıları ile belli eder bir kendine mahsus güzelliği vardı ki insanın hiç değilse gözünü oyalar, az çok içini açardı... En gür kısmı dere içlerinde saklı duran o tabiat gerçi, biraz da siperde savunur, etrafın baskın kuraklığı karşısında kendini adeta ancak kuytuluklarda barındırabilir zorluklu bir müdafaa hattı tesiri veriyordu. En sulak ve korunmuş yerlerinde bizim bildiklerimize benzer biçimde serilip serpilmiş servi kavak demetleri ile gelişken şu bu meşelerden başka bütün öteki ağaçlarda bir bücür-lük vardı; üzüm bağlarında da aynı bodurluk göze çarpar-dı... Kesme taşların üstünde ve keskin güneşin altında ço-ğu, kısır bir ömür sürüyordu!.. O toprağın kiraz, şeftali, malta eriği, incir gibi yemiş ağaçları tanıdığı yoktu. Fa-kat bildiği ve taşıdığı ağaçlara, biçimlerinden hiç umul-mayacak tatta yemişler veriyordu: Armutlar ve kayısılar gibi...

Yamaç duvarları ile çevrili o dere içi bağlıklarının sırt-lardaki yüzleri, sarp dalgalı bir sarılık ummânı idi. O um-mânın bütün güzelliği, engin yalnızlığında idi. Onu giydi-rip canlandıran süs ise bulutların toprağa vuran koyulu açık-lı, irili ufaklı akisleri idi. O ışık ve gölge oyunları, toprağın

kaskatılığını, tıpkı meltemler ekin tarlalarını bir koşuşta dalgalandırır gibi hârelendirirler, yumuşatırlardı... Zaman zaman yaylanın bağrından ansızın bir nefes, bir hava, bir rüzgâr kabarır; birden hırçın bir duman borası koparır; altın renkli bir toz sağanağı şehrin yüzünü bir anda müthiş bir bulut halinde sislendirirdi. Her yan durgun ışıık ve sıcak içinde iken ta uzakta bir kenardan ikide bir böyle havala- nan bu hortumlar, burkula burkula göğö doğru şahlanırlar; bir yerde yoğalırlarken başka bir yerde baş kaldırırır; ko- ca yaylayı bir ucundan bir ucuna ejderler koşuşur gibi kap- larlardı. Onları ancak “kırk ikindi” vakti yağın yağmur kamçılar, yatıştırırdı; o kadar...

Çetin yerdı o zamanki Ankara yaylası ve yamaçları; an- cak yüreğı sağlamların ve gözü peklerin dayanıp direnecek- leri bir yer!.. Orta Asya steplerini, derin ve uzak “Geç- miş”i, “öz”ü, “kök”ü akla getirir bir tabiat; tam, sen baş eğmezlikte bir kahramana yaraşır bir zemindi o...

Alışılmış da gözden kaybedilmiş bir baharın şekli, manzarası nasıl köşkünün bahçelerindeki kavakların çağıl- tılarında, bitişik dere içi bağlarındaki bülbül demlerinde; na- sıl bir yanındaki Hüseyin Gâzi dağlarının erkek duruşunda ve bir yanında her rengine hayran kalınan pürüzsüz güneş batışlarında sezilirdi ise tarihin manası da senin konduğun, konakladığın tepede kendini öyle belirtmişti. Hele o ilk ya- zın ilk mehtaplarında...

Mehtapları

Ne güzeldi o mehtaplar! Yeryüzündeki aydınlık eksiklerini de gideren, gökyüzündeki yıldızları da yok denecek kadar uçuklaştırıp hafifletiren; Ankara ovasını çevrelemiş sayısız ve isimsiz dağları, bu dağlar ortasındaki engin deniz yüzü yaylayı dünya yeni yaratılmaya başlıyormuş gibi yuğulu, berrak, taze, mavimtrak gösteren mehtaplar!..

Onların nur âlemi içinde kamaşmış ruh, Ankara'nın hasbahçesi gökyüzüdür sanacak kadar gururlanırdı!.. O mehtaplarda bütün tarih canlanırdı: Etilerden, Sirüslerden, Galatlardan, Avgustus'dan Ahilere, Yıldırım Bayezid'e, Timurlenk'e, Hacı Bayram-ı Veli'ye kadar...

Bütün insanlığın konup geçtiği; kalesinin her taşını ya bir fatihin, ya bir müdafinin kurduğu sayılı ecdat bucaklarından birine gelinmiş olduğunu o mehtaplar o yıl ne içten duyururdu!..

Selçukluların sonu; Osmanlı devletinin kurulmaya başlama devri: Domaniç, Bilecik, Harmankaya, İnönü, Karacahisar, Eskişehir... Bir devletin yeniden kurulmak için dağlar ortasında, yokluklar içinde ve yabancılar karşısında çabalamaya tee uzaklardan gelmiş olduğu o devir!..

Senin bulunduğun tepe, o mehtap gecelerinde, gene öyle yeni bir kuruluşu yaratacak kahramanın konduğu dağ başına, gene tarihin pınarına gelinmiş olduğunu insana ne kadar kuvvetle duyururdu! Ve ne ibret vererek düşündürüyordu ki, katır sırtında taşınan kömürle, Kayaş'ın söğüt dalları ile işleyen lokomotifin Eskişehir'e kadar aşırıp tükettiği bu

yaylanın ucunda sınır bitiyor! Ondan ötesinde evvel zamanların tekfurları yerine bugünün bir yabancı vasilevsi gelmiş; toprağımızı elimizden söküp almak, dünyamızı daraltmak, kendi ülkesini büyütmek istiyor... Demek ki gene onlar, gene biz!.. İlk istiklal savaşılarının kanları ile sulanmış ilk yurt bölgesinde tarih yeniden Türk kanı istiyor; karşılığında deniz vaat ediyor, kurtuluş vaat ediyor!.. Buna inanan adam işte şu doruğun başında... Yıldırım Bayezid'in devletini yitirdiği ovada, O, yeniden devlet kurmaya savaşıyor!..

Fakat gök kubbesinden sıcak yaylaya inen ay aydınlığına bakıp tarih düşüncelerine dalmak, Çankaya'nın açıklığından sevinç duyarak yoksul Ankara pazarındaki şu bu eşya kırıntısı bulguları ile yeniden ev döşeme hevesine kapılmak devri bir baharın başından bir yazın sonuna varmadan masal oldu!.. Çankaya yazının tadı, insafsız bir mehtapta ikiye bölündü. Düşman ta Polatlı önlerine dayanmıştı!.. Büyükordu hareketleri bir yurdun kendi toprakları üzerinde olunca onların tepkilerinden ruhlarda uyanan heyecanlar da ister istemez o ölçüde büyüyor; hele işlerin iç yüzlerini ve mesleğin gereklerini birdenbire kavrayamayanların gözünde... Vatan kaygusundan, ülkünün göçme tehlikesi kuruntusundan, aile koruma düşüncesinden başının çaresine bakma tasasına kadar özgecilikten (*) özcülüğe (**)

(*) Özgecilik = gayerendişlik.

(**) Özcülük = Hodendişlik.

doğru ve özcülükten özgeciliğe doğru bir geliş gidişle decelenerek artan inen itirazlar, hep birden ayaklanıyor!.. Onlara bu geri çekilmenin asla bir yenilgi çaresizliği sayılmayıp bilakis daha sıkı ve kesin bir savunma tedbiri gerektirir olduğunu anlatmak gerekti. Yarını düşünüp korumak ihtiyatı ile hatta daha gerilere çekilmek ihtimali de olduğunu açıklayarak ruhları küsmekten, yılmaktan kurtarmak gerekti!.. O sıkı günlerde, arkadaşın askerin başında, sen meclisin başında cephe tuttunuz; ruhları dincelttiniz; savunma gücünü keskinlendirdiniz. Ve yıkıntıyı önlediniz...

O geri çekilişin sebeplerini sen, büyük nutkunda maddeler göstererek açıklıyorsun. Başkumandan yetkisi ile en doğru görüş, olaylarını belgesine dayanarak en yanlışsız anlatış, vicdanlı, insaflı bir zeki insan mantığı ile en doğru hükmediş senin o sözlerindir. Tarihe açıklamış olduğun o olay, yanlış hesaplarla kötüye yorumlanan düşünceleri her vakit alt edecektir...

Asker, Batı cephesinde yeni durumu, sağlam ruhla karşılar. Büyük Millet Meclisi'nde günlerce, gecelerce yapılan tartışmaları, çekişmeleri, yorumlamaları, bilir bilmez düşünce ve hüküm öne sürmeleri, ileri geri söz etmeleri ve üzüntü belirtmeleri sabır göstererek dinledin. Onlardan kiminin gerçekten derin yurt aşkıdan, kiminin samimi görüş ayrılığından geldiğini; fakat kiminin yanlış hesaptan, kiminin içten pazarlıktan, kiminin alttan alta sana ihtiras konurmasından, kiminin akıl erdirememekten ileri gelebile-

ceğini bilirdin. Kişinin kuvvetine inandığın kadar, zaafına da inanın vardı!.. Her şeyden önce, Meclis'in duygululuğunu yerinde buldun. Denilenlerin iyi niyetten ileri geldiğini kabul ettin. Kendin de insandın; vicdanlı, insafılı... İşin büyüklüğünü ölçtün, hırçınlaşmaların keskinliğini tabii buldun. Milletinin sesleri önünde cesaretini ve tahammülünü, hiç çekinmeksizin, imtihandan geçirdin!.. Kuvvetin ve büyüklüğün bu kavrayışta da kemalini gösterdi... Durumun önemini, alınacak tedbirin kesinliğini ve yapılacak işin zorluğunu gizlemedi. Sorumluluğu üzerine almaktan kaçınmadın; fakat, şartlarından da geri dönmedin!.. Şartın: davanda doğrudan doğruya dilediğin yetki ile başına buyruk olmaktı. Seni dinleyecek milletinin hiç düşünmeden sana uymasını kanun ettirmek şartıyla, kendini, iradeni ve dehanı göz kırpmadan ateşe atmak için kırık kemikle yola düştün!.. Davasının başşehrini öyle zorlu bir durumunda milletinin egemenlik kaynağından eline berat alarak başını dava yoluna koymaktan sakınmamış sencileyin bir başkumandan tarihte az görülmüştür!..

Görmüştün ki daha önceden elde edilen ve Batı Anadolu müdafaasına kök olan çok önemli başarılarla rağmen, sayıda üstün ve yardımdan yana besli düşmanın istenildiği gibi geri itilip yok edilememesi başlıca iki sebepten ileri geliyor: O zamana kadar ki şu bu iç siyaset durumunun zorluğu göz önünde tutularak umumi seferberlik yapılamıyor-

du ve bütün millet hep birden canı ile, malı ile, hizmeti ile savaşa katılmaya çağırılmıyordu... Yani Kuvay-i Milliye adı ile anılan tüm kudret toptan harekete geçirilemiyordu...

Başkumandan olur olmaz karargâhı kurdun. Daha Ankara'dan ayrılmazdan önce hemen ilk günlerde, orduya bağlı bir “tekâlif-i harbiye” komisyonunu yürürlüğe koydun... Millete On Emrini yayınladın!...

Bunlara göre her evden askere bir kat çamaşır, bir çift ayakkabı, bir çift çorap istedin. Halkın ve tüccarın elinde bulunan malların insan giyim kuşamına yarayışlı; hayvan donatımına elverişli olanlarından yüzde kırkını vergi olarak aldın; karşılıkları ileride ödenmek üzere... Zahire, hububat, hayvan ve yem de öyle... Ordunun ihtiyacı olan yakıtların; fen malzemelerinin de öyle; yüzde kırkını... Taşıtların ancak, yüzde yirmisini aldın. Fakat buna karşılık halk, kendi elinde kalan taşıtla ayda bir defa, orduya bedava taşıma hizmetinde bulunacaktı... Metruk malları, ordu ihtiyacına kullanılmak üzere aldın... Halkın, elindeki silahları, kurşunları ile birlikte üç günde hükümete teslim etmesini emrettin... Demircilerin, dökümcülerin, maragozhanelerin, sanayi imalathanelerinin ve yapma, işletme kabiliyetlerinin listesini çıkarttın; sahiplerinin isimlerini not ettirdin...

Böylece bir kaç gün içinde memleket, birden silkinmiş; olanca hızı ile yürüyüşe geçmiş ve orduya bağlanmıştı... Bu, “Bütün millet ordu için; ordu da zafer ve istiklal için!...” mantığının ve felsefesinin harekete geçmesi idi. Bu, şimdilerde “topyekûn” adı verdikleri savaş usulünün belki de ilk uygulanması idi!...

Milletin ve devletin kalım davasını “behemahal” milletin ve devletin lehine halletmek görevini üzerine almış sorumlu ve kararlı adam olarak işi o kadar titizce sıkı tutuyordun ki hiç bir noktayı, hiçbir buyruğunu takipsiz bırakmazdın... On Emrinin tam ve çabuk yerine getirilip getirilmediğini kontrol etsinler diye bağzı vilayetlere İstiklal Mahkemeleri gönderdin... Halk gerçi 1877-78 harbinin “kaaime”, Birinci Cihan Savaşı’nın “iç istikraz” denemelerinin acı hatıralarını unutmuş değildi. Fakat senin sözüne ve işine öyle inanıyordu ki zora başvurulmasına ve cezalar verilmesine hacet bırakmadı. Hiçbir fedakârlığı esirgemedi. Dilediğini yüksünmeden verdi...

Buna karşılık, Büyük Zafer kazanılır kazanılmaz, ikinci Büyük Millet Meclisi’nin yürürlüğe koyduğu ilk kanunlardan biri de “tekâlif-i harbiye” bedellerinin millete ödemesi kanunu idi... Bu, öyle müstesna bir olaydı ki, millet gözünde hükümet sözüne inanı ve devlet vaadine güveni arttırdı. Türk parasının dünyada itibarını sağladı.

Tarihe ders kalacak güzellikteki bu işi başkumandanlığının daha ilk günlerinde işte bu On Emrinle gerçekleştirdin. Cepheye öyle gittin...

Tarih Sakarya muharebesinin ilk günlerini senin, Malıköyündeki Alagöz’de bir “hımış” evin içinde, yatar gibi uzanmış olduğun yerden idare ettiğini biliyor...

Sakarya’nın ilk savunma hareketleri olurken eldeki bir

kaç eşya da ihtiyaten Kayseri'ye taşıtırıldıktan sonra bir yorganla bir şilteden, iki üç kap kacaktan ve yerli kerevetlerden başka hiçbir döşeme dayamı kalmamış bir nice Çankaya evinde öyle bir kaç hafta geçti ki sırtta kalan tek gömlek de akşamdan yıkanır; gece serinliğinde iyice kurumaya yüz tutmadan önce ütü yerine dizler arasında gerile, gerile ellerde çekile okşana buruşukluğu şöyle böyle, olabildiği kadar giderilir; sabahleyin gene sırta geçirilirdi... O devirde mavzerleri yatak odalarının duvarlarında asılı ve eğrlenmiş atları kapılarının önünde bağılı durarak beşi altısı bir evde yaşayan İstiklal Mahkemesi azası mebuslar, kararlı ve sonuna kadar mücadelecı arkadaşlar bağlarda kalmıştı. Onların şehirden sefertası ile getirdikleri yemekler, karavana usulünce hep bir arada yeniyordu. Nimeti olan evlerden nimeti kalmamış evlere yamaçlardan inilerek ve yamaçlara çıkılarak birer kap yiyecek gönderiliyordu. Herkes, yamasını kendi yamıyor, söküğünü kendi diyordu. Hiç değişecek gömleği kalmayanlar, buruşuk ceketlerinin altında mintan yerine alacalı bulacalı pijama ceketı giyiyor, Meclis'e öylece iniyordu. Nefer dolaklı, süvari külotlu, sivil ceketli, boyunbağısız pijama mintanlı, fakat koskoca ve pasparlak Kuvay-ı Milliye kalpaklı mebuslar, görmüş olanlar hatırlayacaklardır, o günlerde Meclis'te seyrek rast gelinir manzaralardan değildi!..

Birden bire ıssız kalmış Çankaya bahçelerinin birer

kenarında düz tahtadan yapma dört köşe hamur tekneleri sanılacak ahşap havuzların orta yerlerinde dikili galvaniz malı su borularından güröl güröl çıkıp bir künkten yere akar gibi harıl harıl boşanarak kendi kendine söylene söylene fıskıyelik eden incecik kaynak sularının etrafındaki ağaçlarda bırakılıp gidilmiş altın taneleri gibi sallanan son kayısılar ve yeni yetişme üzümler o bağlarda beşi altısı dayamsız dölşemsiz bir evceğizde konaklamış arkadaşlara tabiatın o günlerde bol bir yemiş ikramı oluyordu...

Çankaya'ya top homurtuları üç dört gün ve gece git gide daha yakından akseder oldu idi. Bir sabah Ankara'nın üstünde bir kaç an bir düşman uçağı bile dolaştı idi. Bununla beraber herkes bir müjdeyi bekleyiş içinde sağlam yürekle dimdik duruyordu. Çünkü herkes senin Meclis'e gönderdiğin: "Düşman ateşten bir Türk duvarına çarpmıştır" haberine güveniyordu...

Bütün Sakarya savaşı boyunca Meclis cephesini bir an bile gözünden ve dikkatinden uzak tutmadın. "Erkân'ı Harbiye-i Umumiye"ye göndereceğin vaziyet raporlarını o makamdan edineceği bilgilere göre günü gününe Büyük Meclis etraflıca açıklamakla Trabzon mebusu Hüsrev'i (Gerede) vazifelendirdin. Bu iş için ona yeniden başkumandanlık karargâhında yer verdin. Kurmay subay Hüsrev, daha önceleri, seninle Anadolu'ya geçmiş olan ilk karargâhında hareket şubesi müdürü idi.

Hüsrev her sabah Meclis'te kara tahtaya beyaz tebeşirle bir harita çizer, o haritanın üzerinde savaşın her yeni gelişmesini, etrafına merakla birikmiş milletvekili topluluğuna, en küçük noktalara varıncaya kadar açıklardı. Son durumun manasını eskileriyle karşılaştırarak yenisinin değerini iyimser yorumlarla belirtirdi...

Onun en öz kaynaktan alınma bilgilere dayanan o yetkili konferanslarını -asker, sivil- bütün mebuslar can kulağıyla dinliyorlar: maneviyatlarını bir kat daha yükseltiyorlardı...

Meclis'in içinde her gün bu konferanslar verilir ve gizli oturumlarda heyecanlı, galeyanlı müzakereler edilirken, Meclis'in önünden de istasyona doğru her gün bölük bölük "ikmal efradı"; ve istasyona giden Engürü caddelerini o zamanlar haftalarca gece gündüz en tiz perdeden en dâvûdîsine kadar hiç dinmesiz, dinlenmesiz haykırışları ile doldurmuş dizim dizim kağnılar, kağnılar ve kağnılar geçerdi....

Boşalmış kadroları dolduracak o ikmal efradı, cepheye, alacak mintanları; türlü biçimde poturları; bacaklarına gâh sicimle, gâh çaputla dolanmış toz rengi çarıkları; sağılıp tüketilmiş memeler gibi sarkan tağarcıkları ile art arda köylü kafileleri halinde yetiştirilirdi!..

Ve kıt yollu Anadolu'nun her bucağından Ankara'ya getirilmiş, Ankara'dan da hemen cepheye iletilmesi gereken yiyeceği, içeceği, giyeceği, örtüp barındıracağı, cepha-

neyi, mühimmatı, her şeyi, her şeyi o sıra sıra kağnılar, istasyon meydanına doğru hamarat karınca dizileri gibi götürürlerdi!.. Böğürleri böğürlerine çökmüş bezgin öküzlerin, kuyrukları ile sinek sava sava, ağır ağır yürüttükleri o kağnıları, tozdan topraktan yün gibi ağırmış saçlı, kocamış gibi kavruk ve kırıxık derili on-onbeş yaşındaki oğlan çocuklar ve başları, yaralanmış başlar gibi, sımsıkı ak çevrelere dürülmüş yanık yüzlü Anadolu kadınları yederdi... Evlerinin temeli erlerini, canlarının canı oğullarını, civan kardeşlerini, gönül ortağı sözlülerini düşman karşısına dikmiş o kadınlar onlara şimdi de arkaları sıra kendilerini besleyecek yiyecekler ve düşmanlarını kovacak cephaneler gönderiyorlardı. Tarihin tanıdığı gündenberi Türk kahramanlarının kaynağı olmuş bu kutsal varlıklar ta Rumeli'nin Viyanasından Anadolu'nun çok uzağındaki Hint kıyılarına, Afrika çöllerine kadar koç yiğitler yollamış ninelerinin, annelerinin geleneğine uyup bu kez de kendi paylarına düşen fedakârlığı devlet, millet uğrunda bir kader borcu olarak inanca, güvenle umutla, amaçla bir daha tazeliyorlardı...

Kızgın güneşin altında cepheye gidecek efrada, ağaçsız ve gölgesiz uzun istasyon yolunda, o kağnıların acı feryatlarından başka bir ses yoldaşlık etmezdi... Gideceklerin ruhlarına hasretli bir şeyler anlatarak konuşan yol arkadaşları gibi bu sesler de, istasyon meydanına varınca susardı; bir kutsal yol başında adeta bir anma ibadeti için susar gibi...

Kağnıların bütün bu azar azar getirdiklerini, istasyonda bekleyen tren, cepheye bir an önce ulaştırmak üzere hep birden, böğrüne istif ederdi.

Mustafa Kemal'in yanında Ruşen Eşref Ünaydın

Ve üstlerinde “Kırk kişilik” diye yazılı furgonlarına ikmal efradı; süvari ve topçu atları; cephaneler; erzak; gelişigüzel tıklım tıklım doldurulan bu tren, artık cepheye doğru kalkmak için, oradan dönecek eşinin gelmesini bekledi... O beklenen tren, ileriden getirdiklerini istasyonun rampalarına boşaltmaya başlayınca, gidecekler, bir an, bir takım ezilmiş muzıka boruları, sapı kopmuş tüfekler, nam-luları zedelenmiş toplar, kırılmış dingiller arasında bir çok arkadaşının, hemşehrisinin savaş meydanından buraya gene hep köylü kılığında, fakat kimi sedye içine yatırılmış; kimi başı kolu sargılı kimi mecalsiz ellerinde küçücük tor-balarını tutar olarak, -ya onarılacak insan, ya düzeltilecek, ya da büsbütün işi bitmiş hurda eşya halinde- indirilip bırakıldıklarını kendi gözleri ile görürlerdi!..

Ne hazindi o dönüşler!..

Biraz önce mallarını getirip istasyona boşaltmış ve seslerini kesmiş kağıtlar yeniden gıcırdamaya başladılar. Kimi, beşi altısı bir arada hafif yaralıları alır; kimi, çabucak bir hasta yatağı haline konarak sadece bir tek ağır yaralıyı alır; hepsini birden türlü perdeden iniltieler halinde hastane yokuşuna doğru çıkarırdı..

Ne hazin düşüncülerdi o düşüncüler!..

Cepheye gidecekler, bu dönenleri gene köylü kılıklarında görünce anlıyordular ki Ankara'da kendilerine verilecek üniforma olmadığı gibi belki cepheye de üstlerine giydirilecek asker ceketi, bacaklarına dolanacak haki dolk kal-

mamıştır veya hareketin kızışması bu değişmelere vakit bırakmıyordur...

Hastaneye götürülenler, yolları üstünde görüyorlardı ki Hacet Tepe eteklerine kazılmış ve ağızları açık bırakılmış mezarlar belki kendileri için olacaktır! Fakat ne gidecekler dönenlerden ürkmüş; ne dönenler, gideceklere acır yüz gösteriyorlardı!. Gidecekler de, dönenler de aynı cesaretin iki merhalesini, fakat bir tek bütünlüğünü belirtiyorlardı.. Gidecekler arasında, yarın nihayet öbür gün kendileri de bu dönenler gibi olacaklardır düşüncesiyle tasalananlar var mı idi? Yüzleri bir şey belirtmezdi. Onlar, tüm yiğitliğin devamı olarak yola çıkıyorlardı; hiç umurlamıyorlardı!.. İyi-ce bellemiş gibi idiler ki yiğit olmak için mutlaka kılık gerekmez; yürek yeter... Bu da onlar da vardır... Onun için yollarına, fısıltılar gibi çarık sesleri çıkara çıkara gidiyorlardı; hem de gidecekleri ufuktan Ankara dağlarına top homurtuları aksettiğini kendi kulakları ile duya duya!.. Hiç telaşsız, istasyondaki musluklardan mataralarına sular dolduruyorlardı! Devlet uğrunda, millet yolunda olduktan sonra Hakk'ın emri ne ise o yerine gelecektir düşüncesine inan bağlayarak ölüme bile aldırıyorlardı!..

Günler ilerledikçe ve savaş gün günden kızıştıkça ruhlarda hız öylesine artmıştı ki yararları sağlansın diye cepheden Ankara Hastanesi'ne gönderilip yatırılmış yirmi, yirmi dört kadar gazi er, söz birliği ederek bir gece, daha yaraları iyileşmeden hep birden gene cepheye kaçmışlardı. Başkumandan olduğun gün, Büyük Millet Meclisi'ne bildirdiğin şu: "Düşmanı vatanın harem-i ismetinde boğmak"

vaadine bütün Türkler işte öyle inanıyordu. Her silah altına çağırıldığı Türk köylüsü yurdunun istiklali uğruna Sakarya dönüşünde canını, sakınmadan ateşe atıyordu. Çağırının millet üzerinde tesiri öyle büyümüştü!.. Ve tren Ankara'dan iki istasyon ilerisindeki Malıköy istasyonuna işte bu ruhla adamları götürüyordu! ve Malıköy istasyonundan Ankara'ya bu ruhta yaralılar döndürüyordu!.. hudut bu kadar daralmış olduğu bir zamanda bile o ruhlar olanca enginliklerini ve üstünlüklerini bir an dahi elden yitirmemişlerdi!.. Sen, işte, yoksuzluklardan yılmamış; gücünle yaratmış, hızınla diriltmiş; orduyu bu yüksek inana eriştirerek yürütmüş ve üstün getirmiş böyle yüce bir başbuğsun!...

Gerçekten o vadin yerine geldi. Düşman Sakarya'da alt oldu... Ne idi sessiz Ankara'nın o kazanç müjdesini aldığı geceki sevinci, hey!.. aydınlatacak nesi kalmışsa onunla birdenbire donanıp süslenmeye kalkış! Davulların gökleri gibi gümbürdeyişi! Alevden yelelere benzemiş meşalelerin kükrercesine yanırları!.. Simsiyah yaylanın orta yerinde koskoca bir dağ, kendi başına ışıldayıvermişti!.. Milletin nesillerdir gözlediği zaferin tan yeri mubarek Anadolu gecesinin karanlığı üstünde kendini nurdan çizgilerle belirtmişti...

Ankara'ya zaferinle döndün. Meclis sürekli alkışlar içinde sana müşirlik rütbesini ve gazilik unvanını verdi. Sakarya meydanında nasıl üzerinde asker rütbesi yok idiyse Meclis kürsüsüne çıktığında da üzerinde üniforman yoktu.

Fakat muzaffer adamdın. Şanlı yüzün, rahat vicdanın, ve-
karlı sözün vardı!..

Sakarya'nın manasını, süresini ve önemini Meclis'e
açıklayan duygulu nutkunu söylediğin gün de üzerinde üni-
forman yoktu... Esasen, sen meslekten yetişme sahici ma-
reşal olduğun halde teşri kürsüsünde bir defa bile ünifor-
manla görünmedin. Demek ki kendin olmak rütbesi senin
gözünde her rütbeden üstündü! Bunun böyle olduğunu za-
ten daha milli hareketin başlangıcında zarif üniformanı,
sırma apoletlerini üzerinden çıkarıp, kendi tabirinle: “simp-
le citoyen” olmakla da göstermiştin.

Derne çöllerinden, Balkan dağlarından, Çanakkale sırt-
larından beri her birini bir mertlik meydanında gördüğün
hizmete ve başardığın kazanca karşılık aldığın rütbelerin
izlerini taşıyan üniformanı işte yeniden, fakat şimdi artık
askerlik mesleğinin en yüksek rütbe işaretini taşıyacak bir
üstünlükle giyecektin...

Sana üniforma demek için şehirden köşke terzi gel-
mişti. Fakat bu kere ceketinin omzuna apolet gibi değil; sa-
dece yakasına, bütün o zamana kadara konmuş müşirlik işa-
retlerinden büsbütün ayrı bir işaret konuyordu. Bu, defne
yapraklarından sırma bir çerçevenin orta yerinde parlayan
bir tek iri yıldızdı...

“Sine-i millette ferd-i millet” olarak millet davasına
girişen büyük adam! işte, muzaffer millet ordusunun ma-
reşal başkumandanı olmuştun... Sana verilen bu yeni rüt-
benin ve unvanın senin gözünde en gerçek değeri, Babîâli
hükümetince Sana reva görülmüş feci yanlışlığı milletin

kadirbilirlikle düzeltilmiş ve askeri disiplin bakımından millet ordusunun başında meşru ve kanuni bir başkumandan üniforması ile bulundurmaya sağlamış olması idi. Bu rütbe ve bu unvan seni ve vazifeni dünya nazarında işte böylece meşrulaştırmış oluyordu... Fakat senin yüzünde bütün sırmaların ve yıldızların ışığını aşan bir güneş parıltısı vardı. Çankaya'nın yollarında alelade maddi bir insan gibi geçerken bile gözlere, anıtlamış bir ölümsüz kahramanın timsali tarihin içinden geçiyor; ve yeryüzünün Çankaya tepesine değil, ülkünün doruğuna çıkıyor gibi yükseliyor görünüyordun!

Sen, milletin mareşaliydin. Öyle iken bu üniformanı bile Mudanya Mütarekesi imzalandığı gün üzerinden çıkardın. Onu, Ankara'da bir manevrayı idare etmek, foto İbrahim Süreyya'nın asker üniformanla bir resmini çıkarmak için senden ricada bulunması gibi bir-iki vesileden başka ömrünün sonuna kadar, benim bildiğime göre, hemen hemen hiçbir daha giymedin!

Hiçbir törende, mareşalliğini teşhir etmedin!.. Seni sevenlerden bazıları cumhuriyetin onuncu yıl bayramında nutkunu söyleyeceğin gün halka üniformanla görünmeni çok rica etmişlerdi! Üniformanın sana pek yakıştığını ve milletin de hoşuna gideceğini söylemişlerdi.

- “Ne münasebet! Ben tekaüd olmuş bir askerim... Üniforma nasıl giyebilirim!” diye cevap verdin.

O gün, üzerinde siyah geniş pelerininle, zarif “frak”ın vardı. Bir de göğsünde sadece yeşil, kırmızı kurdeleli istiklal madalyan...

Sen şatafat gösterisiyle ün kazanmayı beklemekten o kadar uzak bir ciddi ve mantıklı adamdın ki!.. Başbuğuluk, önderlik senin özünde ve sözünde idi; rütbende ve sırmанда değil! Fakat, onları takıp takıştırarak olduğunda onlar bile senin üzerinde ve senin sayende imrenilecek birer manalırlardı! Çünkü sen başkalarında olağan gibi duran her şeye olağanüstülük sağlayacak yaratılıştā bir adamdın. Rütbe: seninle rütbe; makam, seninle makam; mekân, seninle mekân oluyordu! Öyle gerçekten bir büyük adamdın sen!..

Güz'ü

Zafer olunca ruhların, ağaçların, kuşların sesi, havanın rengi değişmişti. Ruha yeni bir öz yürüyordu. Etraftaki sonbahar, içlerde açmış o ilkbahar neşesi karşısında yanlışlıkla böyle solgun görünüyor sanılırdı. Gönülden öyle bir hız taşmakta idi ki, elde olsa, insanın şu güzü değiştirip ilkbaharı yeniden başlatacağı geliyordu...

Daha gerilere doğru yola çıkarılmış aileler, ağırlıklar ve ev bark Çankaya'ya dönmeye başlamıştı. Ankara, sessizliğine dönmüştü... Düşman kırılmış ve gerilemişti. Gönüller feraha çıkmıştı. Fakat işler bitmemişti. Gündüzlü geceli çalışmalar gene eskisi gibi, hep o manzaranın içinde öyle sürüp gidiyordu...

Geceler

Unutulur mu o zamanki bozkırın biteviye karanlığı

içinde o tepelerden Çankaya'ya döndüğün ve Çankaya'dan o tepelere gittiğin geceler...

Gündüzleri Çankaya'dan bakılınca, görünüşü bomboş bozkırı çepçevre kuşatmış boş dağların orta yerinde tek başına meydan okurcasına dik duran bir koca ehramı andırır Ankara'nın, zifiri karanlıklar basınca şurasına burasına gelişigüzel hafifçecik serpiştirilme bir kaç ışıkla kendini ancak belli edebilmesinden kinaye, o vakitler Yakup Kadri'nin pek güzel benzettiği üzere kıvılcımlı külle tepeleme bastırılmış bir mangalı hatırlatır geceleri unutulur mu? Göze ve ruha bir bayındır şehrin pırıl pırıl gece halini sezdirmekten ziyade yabana atılmış bir bakımsız bucağın olanca garipliğini çökerten o ıssız geceler!.. unutulur mu bir yaylı koltuğun, boyalı bir tavanın, beyaz gömlekli bir lambanın elden yitirdiğimiz bir diyarda kalmış sevgililer gibi özleildiği o kuru tahta iskemleli, kaskatı kıtık sedirli ve sarı petrol ışıklı geceler!.. Hımış yapılı yüzlerindeki eğri büğrü tahta kepenklerin yarı kapalı çerçeveleri içinde ferleri sönmüş gözlerle benzer camsız pencereleri, -kadifelerinin havları yer yer aşınıp siyah dokuları lekeler gibi meydana vurmuş- Bilecik çatması yastıklarla örtülü bağ evlerindeki geceler!.. Bir fener ışığının bile insana kendi şehrini aratacak yaman bir kudret olduğunu, içlerine düşmüş olanlara öğretmiş olan o gurbet geceleri!.. Sönük yüzlü kasabanın karşısındaki uçsuz bucaksız yayla karanlığın sadece bir yanında baht yıldızı gibi ısıt ısıt yanarak istasyonu bildiren o yedi parlak fener... O yandan doğru gelen ve gönülleri yolculuğa çıkarmak hasretiyle ikide bir sızlatan lokomotif sesleri!..

Geceler ki kulübenin kepenklerini örtmek için pencereleri her kim açmışsa o uzak ışıkların karşısında bir an düşünce ile duralardı... “İstanbul’un köprüsünü ne kadar andırıyor ah!..” sözü, bir kavuşma dileğinin nakaratı olmuştu... Bir hafta, iki hafta değil; aylarca, mevsimlerce bir yıl, bir buçuk yıl!..

Fakat: “az, uz; dere, tepe düz” gibi sözlerle başlar bir masal diyarındaki evvel zaman alımlılığını içe sindirici; mesela bir yiğitler ordugâhındaki heybetli otağın gece halini hayal ettirici bir destani tarafı olduğu hiç akıldan çıkmayacak o savaş yılları geceleri!.. İstanbul’dan gelenlerin o zamana kadar başka hiçbir yerde eşine rastlamamış olacakları berraklıktaki derin göğünde iri, ufak, keskin, uçuk, pırıl pırıl, sayısız yıldızlar açmış geceler!.. Bu sönük, bu cefalı yeryüzünün üstüne sonsuzluğun ümit, ferah, güven verici bir tebşiri gibi açılmış o gökyüzü şenliği!..

O zamanki bozkır gecelerinin biteviye karanlığı içinde işte o gökten kaymış yıldızlar gibi uçuşan ışıklar, -yani elde kalabilmiş dört beş otomobilin ışıkları- bu üç tepenin birinden birine seğirtirdi; yanlızlıklar içinde, uyumayan bir çalışmanın yol haritasını resmeder gibi aydınlığını belirtirdi... Bunlardan en büyükleri, senin arabanın ışıkları idi. Bu üç tepenin birinden birine en çok ve çabuk çırpına çırpına koşan onlardı!..

Onların koşusu, o yanlızlıklarda gözlerin alıştığı, ara-

dığı, bellediği, beklediği seyran olmuştu: Karanlığın içine doğru gökten süzülüyor gibi görüldüler mi, bilinirdi ki “Erkân-ı Harbiye”den dönüyorsun... İstasyondaki yedi ışığın arasından kopup ayrılmışlarsa, anlaşılırdı ki “kalem-i mahsus”dan çıkıyorsun... Ankara’nın eteğinde birden bire görünürlerse: ya Meclis’ten, ya hükümetten geliyorsun...

Hasılı, onların belirişleri; yoğalışları; yönelişleri birer ayrı yorum konusu olurdu: Yaklaşırlar, yaklaşırlar da söner yüz gösterdikten sonra daha irileşirlerse anlaşılırdı ki otomobilin Dikmen Caddesi’nden Çankaya yoluna saptı; kaybolunca Kavaklıdere’ye vardı; havaya bir uçuk aydınlık pusu yaymaya başlamışsa yokuşa tırmanıyor demeye gelirdi... Artık biraz sonra makine sesi işitmeye başladılar. Hemen ardı sıra da iki keskin ışık karanlığı hızla yırtar; tepelere, dere içlerine seyrekseyrek serilmiş serpilmiş bağ evlerinin alaca peştamallar gibi kırmızılı beyazlı yüzlerinden birini bir şurada, bir burada, bodur bir badem veya cılız bir armut ağacının heyulası ile bir arada karanlığın içinden bir an ayırıp belirtir, sonra hemen gene siler ve işte böyle, yamaçlara yer yer birer çakım aydınlık sere serpe uzaklaşır giderdi!.. Ardı sıra koyu karanlık gene eski biteviyeliğine kavuşurdu... Artık o karanlığın içinden doğru bir takım yorgun nal tıkırtıları, biraz daha geçse de hafif yürüyüşler, konuşmalar kulağa çarpardı. Bunlardan anlaşılırdı ki bulunduğu yerden köşke kadar saatlerdir yolunu beklemekte olan Rumelili atlı nöbetçilerle Karadenizli yaya nöbetçiler de dönüyorlar...

Uyanıklık faslının en son demleri demek olan o akis-

ler de dinince her şey büsbütün gecenin derinliğine gömülürdü. O kadar ki, ondan sonra dümdüz bir su yüzü uyurluğu bağlamış karanlığın ıssız durgunluğu içinde bir nal tı-kırtısı, bir öksürük bile halka halka büyüyen bir ses önemi alırdı!..

Bazı geceler de sen döndükten sonra geç vakit bir faytonun, iki faytonun geçtiği duyulurdu: Yokuş yukarı çıktıkları ve yokuş aşağı indikleri atlarla tekerleklerin başka başka çıkardıkları seslerden belli olan bu geçişler bir “vekil”in, bir “kumandan”ın veya birkaç “mebus”un bir iş için gece yarısına doğru köşküne geldiğini veya gece yarısından sonra köşkünden döndüğünü bildirirdi...

Bundan başka elde daha ne kadar ışık kalabilmişse senin bulunduğun tepeye doğru ta gece yarılarından sonraya, ta fecre kadar koşup geliyor, koşup gidiyordu. Vaktiyle Yıldırım Bayezid’in Aksak Timur’a yenildiği ve devletinin yıkıldığı ovanın bir ucundaki bu şehrin öteki tepelerinden bu gelişler, bu gidişler gene o ovanın, şimdi gözlerden ırak, fakat rahattan uzak bir ucunda, dünyanın varlığımıza el uzatmış olan saldırganlığını yenecek, yurdumuzun kurtuluşunu sağlayacak bir zaferin hazırlıklarını gerçekleştirme uğrunda girişilmiş uzun bir didinmenin çırpınışlarını karanlığa, bir nabzın atışları gibi nakşediyordu!..

Güz Sonları

Tee, o zamanlardan kalma daha başka bir takım ses ve ışık yorumları şimdi bir kasırganın burgaçlarında koşuşan yapraklar gibi zihnin bir bucağından bir bucağına karma karışık savruluyorlar!.. İşte, mesela, o yılın güz sonlarına doğru ara sıra sabaha karşı kağını iniltilerinden uyanıldığı olurdu... Uyku mahmurluğu arasında insan içini ürperten o mersiyevi çığlıklar köşküne Kızılcahamam ormanlıklarından çam kütükleri getirildiğini müjdelerdi!.. Milli Müdafaa vekili Refet (Bele) Paşa'nın Kayaş söğütleri ile cepheye tren kaldırdığı o günlerde kok kömürü tasarlamak o vakit ki Ankara evlerinde elektrik ışığı, odalarında yaylı koltuk ve musluklarında kumpanya suyu ummak soyundan bir acayiplik olurdu... Hem Sakarya Savaşı kazanılmış olmasına rağmen cephe dediğin neresi idi? Ankara istasyonundan altı yedi istasyon ilerisi... Hudut dediğin neresi? Biçer'den, Sivrihisar'dan biraz berisi... Ondan ötesi hâlâ hatıra ve hâlâ hasret!..

Onun için, o kış, soğuğu yaman, tipisi dumanlı ve bağlıklarına azılı kurtlar iner Çankaya'ya ara sıra taze reçine kokuları yayan bu kütüklerin taşınışını müjde sözü ile anmak yerindedir...

Hele Çankaya'nın o ilk yılındaki kışlık hali biraz daha göz önüne getirilirse bu sözün mübalağa sayılamayacağı büsbütün anlaşılır.

RuŖen EŖref Ünaydın, 'Atatürk'ü ÖzleyiŖ' adlı anı kitabını yazmasındaki amacını Ŗöyle açıklamıŖtır:

"Tarih, bildiğini söyler; hatıra gördüğünü. Tarih belge ister, hatıra bilgi. Bilgi, yapmaktan, etmekten, görmekten, iŖitmekten doğar; belge, yapılanı, edileni, görüleni, iŖitilene yazmaktan..."

Sunduğum yapraklar belge mi olurlar? Bilgi mi kalırlar? Kestiremiyorum... Onlarda ne bir askeri hareket geliŖmesini meslekçe anlatma yetkisi var; ne bir tarih hareketinin bilimce sınıflandırılmıŖ düzgünlüğü... Bu yetki, BaŖ Yapıcı'nın Erzurum ve Sivas toplanmalarından Kars, İnönü, Sakarya, Dumlupınar, Lozan zaferlerine; daha bu yanaki devrimlere kadar olanları bitenleri Kongre kürsülerinden, Millet Meclisi kürsüsünden, halk ve basın buluşmalarından aydınlara ve yığınlara duyurmuŖ olduğu söylevlerde, Büyük Nutku'nda yayımlamıŖ olduğu hatıralardadır...

Önemi dünyayı tutmuŖ olay, baŖkumandanın kurtarıcı düşüncesinden, yol gösterici buyruğundan hız alan silah arkadaşlarının ve ordularının karŖı durulmaz gücü ile birkaç gün içinde gerçekiŖleşip anıtlarıŖırken O'nun karargâhında bulunmak bahtına ermiŖlerden birinin, ayrılıŖ acısı ardınca o günleri anarak, yazıya döktüğü özleyiŖlerinin de o zamanları düşüncelerde az çok yaŖatmaya yarar yerleri olabilirse bu yapraklar, iŖte sadece onlardır."

RuŖen EŖref Ünaydın'ın bu önemli belgesel anı kitabının ikinci cildinin de birincisi gibi ilgiyle karŖılanacağını umarız.

